

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Diplomová práce

Diplomant: Luděk Kolomý

„Problémy překladu portugalských minulých časů do češtiny“

„Problems of translation of Portuguese Past Tenses into the Czech“

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslava Jindrová

2010

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny využití prameny a literaturu.

V Praze dne 31.8.2010

.....

Podpis

Děkuji PhDr. Jaroslavě Jindrové za cenné připomínky a konzultace.

1. 1. Úvod.....	3
1. 2. Vymezení zkoumané problematiky.....	4
1. 3. Sloveso v češtině.....	5
1. 3. 1. Typy sloves.....	5
1. 3. 2. Gramatické kategorie českého slovesa.....	8
1. 3. 2. Osoba a číslo	8
1. 3. 2. 2. Způsob.....	9
1. 3. 2. 3. Rod slovesný.....	9
1. 3. 2. 4. Vid.....	10
1. 3. 2. 4. 1. Užívání sloves podle vidu v préteritu.....	14
1. 3. 2. 4. 2. Syntaktická funkce slovesného vidu.....	17
1. 3. 2. 5. Čas.....	18
1. 3. 2. 5. 1. Ontologický čas.....	18
1. 3. 2. 5. 2. Fyzikální čas.....	18
1. 3. 2. 5. 3. Gramatický čas.....	19
1. 3. 2. 5. 3. 1 Gramatická kategorie času v češtině.....	19
2. 1. Portugalské sloveso a jeho gramatické kategorie.....	23
2. 1. 1. Číslo (número).....	23
2. 1. 2. Osoba (pessoa).....	24
2. 1. 3. Způsob (modo).....	24
2. 1. 4. Rod (voz).....	25
2. 1. 5. Čas (tempo).....	25
2. 1. 5. 1. Základní časové roviny v portugalštině.....	26
2. 1. 6. kategorie aspektu (aspecto).....	28
3. 1. Přehled minulých časů v portugalštině.....	34
3. 1. 1. Imperfektum pretérito imperfeito).....	35
3. 1. 2. Minulý čas jednoduchý (pretérito perfeito simples).....	45

3. 1. 3. Minulý čas složený (pretérito perfeito composto).....	51
3. 1. 4. Předminulý čas složený a předminulý čas jednoduchý (pretérito mais-que-perfeito composto, pretérito mais-que-perfeito simples).....	58
4. Závěr.....	64
5. Resumo.....	70
6. Abstract.....	73
7. Použitá literatura.....	74

1. 1. Úvod

Nejen český student, který se začíná učit jakýkoli románský jazyk, během studia narazí na jednu z nejsložitějších kapitol gramatiky románských jazyků, jakou je bezpochyby odlišnost v kategorii času oproti češtině. Z pohledu českého mluvčího je používání románských minulých časů velmi komplikované a někdy těžko pochopitelné, protože časová osa je v románských jazycích mnohem komplexnější než je tomu v češtině, a proto i vnímání minulosti se z pohledu českého mluvčího značně liší.

Portugalština, jazyk patřící do skupiny románských jazyků, má k dispozici, oproti češtině, velmi bohatý výběr minulých časů. Portugalský mluvčí má tedy oproti českému mluvčímu mnohem větší možnosti, jak popsat uplynulý děj a zachytit ho časově co nej přesněji v případech, kde si čeština musí vypomáhat lexikálně.

Ke složitosti této látky také značně přispívá skutečnost, že minulé časy v románských jazycích, a proto i v portugalštině, nemají pouze temporální význam, ale také zasahují do významu modálního, to znamená, že vyjadřují také postoj mluvčího.

Minulost, jak již bylo zmíněno, je v románských jazycích složitěji rozčleněna a také i jinak vnímána, proto potřebuje český mluvčí určitý čas, než pronikne do tohoto složitého systému portugalských minulých časů. Skutečnost, která celou situaci okolo pochopení tohoto odlišného systému ještě více komplikuje, je faktor subjektivního vnímání minulosti mluvčího. Z tohoto důvodu se nedá stoprocentně věřit gramatickému vymezení daného času. Stručně řečeno, není možné mechanicky aplikovat pravidla o použití minulých časů.

Cílem této práce je popsat jednotlivé systémy minulých časů a zároveň najít na konkrétním jazykovém materiálu určité shody nebo odlišnosti týkající se minulosti mezi portugalštinou a češtinou a tím usnadnit orientaci českému mluvčímu v dané problematice.

1. 2. Vymezení zkoumané problematiky

Hlavním úkolem je srovnání nynějšího stavu slovesných časů minulých v portugalštině a češtině. Středem zájmu bude pouze analýza současného stavu dané problematiky v obou jazycích. Abych mohl klást důraz na praktickou stránku věci, budu pracovat se současným jazykovým materiálem.

Protože se v rámci gramatiky jedná o značně obsáhlou kapitolu, rozhodl jsem se zúžit studovanou látku pouze na oblast indikativu. Jako výchozí materiál použiji zejména portugalské a české gramatiky. Aplikace jednotlivých minulých časů bude znázorněna na větách vyexcerptovaných z paralelního korpusu, který je vytvořen na základě programu Intercorp Českého národního korpusu. Tento korpus jsem si vybral z důvodu jeho přehledného zpracování, ve kterém se snadno nalezne daný gramatický jev. V mém případě, kdy jsem pracoval s minulými portugalskými časy, bylo možné díky tomuto korpusu ihned vypožorovat, jak se tento jev paralelně chová v ostatních jazycích, zejména v češtině. Výhody tohoto korpusu vidím tedy v tom, že není nutné pracně hledat jakýkoli překlad, ale pohodlně ho je možné najít zobrazený vedle originálního textu. Podle mého názoru, naopak menší nevýhody tohoto korpusu spočívají v tom, že texty v něm obsažené jsou pouze z oblasti beletrie, která přestože je překládána věhlasnými překladateli, tak někdy obsahuje příliš subjektivní umělecký překlad, který tvoří překážku výzkumům, zabývajících se srovnáním, jelikož pro tato pozorování je zapotřebí co nejpřesnějšího překladu.

Metodu práce jsem si zvolil konfrontační, to znamená, že bude spočívat v synchronním porovnávání systémů minulých časů jazyků, které patří ke dvěma různými jazykovými skupinám.

Uvědomuji si, že tato práce nemůže přinést vyčerpávající pohled na tuto problematiku, která je tak těsně spjata se složitou aspektuální otázkou, ale bude se snažit postihnout alespoň základní a nejčastější situace použití určitých forem minulých časů a upozornit na

nejběžnější prostředky vyjadřování dané objektivní skutečnosti v minulosti u sledovaných jazyků.

Na začátek mé práce považuji za důležité vysvětlit základní pojmy, jako jsou sloveso a jeho slovesné kategorie, tak jak je definují gramatici obou sledovaných jazyků. Největší pozornost bude kladena zejména na kategorii času a vidu, které jsou pro pochopení mého srovnání nejpodstatnější. Ostatním kategoriím, jako jsou osoba, číslo, způsob a rod, se budu věnovat pouze okrajově, už jen z toho důvodu, že jejich pojetí je jak v češtině, tak i v portugalštině víceméně stejné.

1. 3. Sloveso v češtině

V České mluvnici, jejíž autoři jsou Bohuslav Havránek a Alois Jedlička je sloveso vyjádřeno takto:

„Sloveso vyjadřuje děj přisuzovaný podmětu ve větě, tj. buď činnost podmětu (nesu, jdu), nebo stav podmětu a změnu jeho stavu (žiji, stárnu), anebo děj vůbec, nevázaný na podmět (prší, hoří).“¹

Slovesa vyjadřují různými tvary, které jsou buď jednoduché nebo složené, mluvnické významy slovesné: osobu, číslo, čas, způsob a rod slovesný (neboli se časují). Mluvnický význam vidu není vyjádřen slovesnými tvary, ale prostředky odvozování (předponami a příponami). Rod slovesný se vyjadřuje sice tvary (složenými), ale nerozlišují jej všechna slovesa, ale jen část sloves, slovesa činnosti (akční).

1. 3. 1. Typy sloves

Děj slovesný, který znamená činnost, se může týkat nejen podmětu, ale také předmětu. Podle toho rozeznáváme slovesa předmětová, která k doplnění svého významu potřebují předmět, který je na nich závislý („nesu dříví, knihu“ ... atd.; „dosáhl cíle“,

¹ ČESKÁ MLUVNICE, Havránek Bohuslav a Jedlička Alois, Vydavatelství: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, str. 215

„dosáhlo se cíle“; „pomáhám tobě, mamince“ ... atd.; „mluví (mluví se) o úspěších, o filmu“ ... atd.), a slovesa bezpředmětová, jejichž význam je úplný bez předmětu anebo na nichž předmět záviset nemůže („vidím dobře“, „jdu“, „žiji“ atd.). Slovesa, která vyjadřují stav, nebo jeho změnu, jsou vždy jen bezpředmětová.

Předmětová slovesa mají určitou stálou vazbu, tj. určují, řídí pád závislého předmětu. Spojují se buď s prostými pády (nejčastěji se 4. pádem, ale také s 3. pádem a se 7. pádem), nebo s pády předložkovými (mají vazbu předložkovou).

Slovesa předmětová spojující se s prostým 4. pádem se nazývají přechodná (vyrábět stroje, číst knihu atd.); ostatní slovesa jsou slovesa nepřechodná („dosáhnout úspěchu“, „podobat se otci“ atd.)

Činnost (akce), která je vyjádřena akčním slovesem předpokládá zpravidla činitele, původce děje (agens), a tím je nejčastěji podmět. Někdy však není činitel děje vyjádřen podmětem a podmět pak zpravidla vyjadřuje osobu nebo věc, na kterou děj přechází („Petr nese nákupní tašku“ – „Nákupní taška je nesena Petrem“), anebo se děj neváže vůbec k podmětu („napřed se mlátí, potom se platí“). Zde se podstatně mění poměr děje k podmětu, avšak nejde o slovesa s rozdílným slovním významem, ale jedná se zde o rozdílný mluvnický význam téhož slovesa, který je nazýváme slovesný rod.

Spojuje-li se se slovesem předmětovým zvrtné zájmeno „se“, vzniká zvrtná podoba slovesná („myje se“, „přijme se prodavačka“, „pádem se zabil“); spojuje-li se pravidelně, vzniká zvrtné sloveso („držet se čeho“, „rozplakat se“, „nanosit se s něčím“ atd.). Tyto zvrtné slovesné podoby a zvrtná slovesa mají různý význam, ale často mění právě poměr slovesného děje k podmětu (a předmětu). Některá slovesa mají u sebe toto zájmeno stále a jsou tedy pouze zvrtná („bát se“, „smát se“, „líbit se“ atd.).

Též zájmenný tvar „si“ se může spojovat se slovesy všech typů a vytváří rovněž zvrtnou podobu slovesa („nakoupit si“, „zpívat si“, „jít si na procházku“ atd.).

Slovesa jsou zpravidla slova, která mají plný věcný (lexikální) význam a kromě tohoto významu mají ještě významy mluvnické. Jsou to tedy slova plnovýznamová, a to lexikálně gramatická.

Některá slovesa, která jsou ve spojení s infinitivem plnovýznamového slovesa, nemají vlastní plný význam, ale vyjadřují pouze různý poměr podmětu k ději vyjádřenému

plnovýznamovým slovesem, nebo jeho průběh. Tato slovesa se nazývají slovesa pomocná („být“, „musit“, „moci“, „mít“, „chtít“, „začít“ atd.). Pomocná slovesa spojená s infinitivem plnovýznamového slovesa doplňují jistým způsobem věcný význam celého spojení a sama pak vyjadřují příslušné mluvnické významy osoby, čísla, času a způsobu celého spojení, nikoli však jeho význam slovesného rodu a zpravidla ani vidu. Ty vyjadřuje plnovýznamové sloveso.

Předně se jedná o slovesa, která vyjadřují osobní poměr podmětu k ději vyjádřenému plnovýznamovým slovesem v infinitivu („mít“, „moci“, „muset“, „smět“, „chtít“), a nazývají se proto způsobová, nebo modální slovesa.

Mezi tato pomocná slovesa se také řadí, slovesa, která vyjadřují různý průběh děje vyjádřeného plnovýznamovým slovesem i infinitivu, např. začátek, zakončení děje apod. – „začít“, „začínat“, „přestat“, „přestávat“ ...; označují různé fáze děje, a proto se nazývají slovesa fázová. Tato slovesa fázová určují sama vidový význam dokonavosti nebo nedokonavosti celého spojení a plnovýznamové sloveso zůstává v infinitivu vidově neutrální („začne se učit“ – „začíná se učit“; „přestal zpívat“ – „přestává zpívat“; nevyužije se zde vidové dvojice „učit se“ – „naučit se“, „zpívat“ – „zazpívat“; proto se tato slovesa také někdy nazývají slovesa vidová pomocná.

Dále jsou to slovesa „být“, „bývat“, „stát se“, „stávat se“, která jen spojují jmenný přísudek s podmětem, jsou sponou. Nazývají se proto slovesa sponová. Např. „bratr je zdrav“, „je to dobrý člověk“, „stal se spokojeným“ atd.

Tvary slovesa „být“, „bývat“ v složených tvarech slovesných („přišel jsem“, „byl bych přišel“, „je tázán“, „bývá tázán“) jsou součástí těchto slovesných tvarů. Jsou to slovesa pomocná, která nemají svůj vlastní, samostatný význam věcný a vyjadřují jen některé významy mluvnické; jiných nabývají teprve v příslušném složeném tvaru („jsem“ ve tvaru „přišel jsem“ nemá význam přítomného času jako „jsem“ sponové – „jsem zdrav“ –, ale celek má význam času minulého).

Slovesa jsou zčásti slova neodvozená (primární), jako „jít“, „mít“, „nést“, „vidět“ apod. Jiná slovesa jsou od slov stejného slovního základu odvozena příponami nebo předponami. Jsou to odvozená slovesa.

1) Příponami bývají taková slovesa, odvozena, buď od sloves (slovesa deverbativní), jako „utíkat“ od „utéci“, „usínat“ od „usnout“ atd., nebo od podstatných a přídavných jmen (slovesa denominativní) jako např. „pracovat“ od „práce“, „bělet se“ od „bílý“

Odvozování sloves od sloves je zpravidla spojeno s rozdílem vidu (dokonavosti a násobenosti) anebo jiného průběhu děje, proto o nich dále v části o vidu.

2) Předponami se odvozují slovesa od sloves a pozměňuje se tím jejich význam. Např. slovesa jako „vyskočit“, „poskočit“, „přiskočit“. Existují i slovesa odvozená s dvěma i více předponami, jako např. „povyskočit“, „poponést“.

Spojením bezpředmětového slovesa s předponou se z něj stává sloveso předmětové a někdy i sloveso zvrtné („jít“ – „předejít někoho“, „plakat“ – „rozplakat někoho“, „žít“ – „dožít se něčeho“). U sloves bezpředmětových se spojením s předponou mění jejich vazba („hnout“, „hýbat něčím“ – „ohnout“, „ohýbat něco“, „pít vodu“ – „napít se vody“ atd.).

Spojením s předponou se často mění i vid slovesa („vidět“ – „uvidět“)

1. 3. 2. Gramatické kategorie českého slovesa

Jak již bylo zmíněno, u českého slovesa se určují následující gramatické kategorie: osoba, číslo, čas, způsob, vid a rod.

1. 3. 2. 1. Osoba a číslo

Určité slovesné tvary vyjadřují trojí osobu, první druhou, nebo třetí, a každé osobě dvojí číslo, jednotné a množné.

- 1) Tvary první osoby (např. pracuji, pracujeme) vyjadřují, že podmětem je osoba první (osoba, která mluví a je vyjadřovaná zájmenem první osoby „já“ pro jednotné číslo a „my“ pro číslo množné.
- 2) Tvary druhé osoby (pracuješ, pracujete) vyjadřují, že podmětem je osoba druhá (osoba se kterou se mluví) Tato osoba je vyjadřovaná zájmeny „ty“ pro jednotné

číslo a „vy“ pro číslo množné. Množné číslo se užívá v 2. osobě spolu se zájmenem druhé osoby čísla množného v oslovení jediné osoby, pokud někomu vykáme.

- 3) Tvary třetí osoby (pracuje, pracují) vyjadřují, že podmětem je osoba třetí (taková, o které se mluví, anebo věc, o které mluví).

1. 3. 2. 2. Způsob

České sloveso vyjadřuje trojí způsob, a to způsob oznamovací, způsob rozkazovací a způsob podmiňovací.

- 1) Způsob oznamovací (indikativ) prostě oznamuje slovesný děj jako jistý, skutečný např. „*píši*“. Pokud tvary způsobu oznamovacího způsobu vyjadřují děj jako nejistý, je to naznačeno posunutím času do budoucnosti např. „*to nebude správné*“, nebo jsou použita příslovce „*asi*“, „*snad*“ např. „*to snad není pravda*“.
- 2) Způsob rozkazovací (imperativ) vyjadřuje rozkaz (nebo zákaz), výzvu (nebo výstrahu) anebo přání. Tímto způsobem je tedy vyjádřen děj, který se podle vůle mluvčího má (nebo nemá) stát skutečným, který má (nebo nemá) uskutečnit někdo jiný, který je většinou oslovený.
- 3) Způsob podmiňovací (kondicionál) vyjadřuje děj možný, který se klade jako přání nebo podmínka, anebo děj podmíněný, tj. který by nastal, kdyby se splnila jistá podmínka. Kondicionál je dvojitý, přítomný a minulý. Kondicionálem přítomným např. ve větě „*Chtěl bych dobře poznat svou vlast*“ se vyjadřuje děj možný v přítomnosti nebo budoucnu (tj. děj uskutečnitelný) a kondicionálem minulým např. ve větě: „*Kéž by se to nebylo stalo*“ je vyjádřen děj v minulosti možný, ale neuskutečněný, anebo neuskutečnitelný.

1. 3. 2. 3. Rod slovesný

Vyjadřuje v mluvnické stavbě slovesa poměr slovesného děje k podmětu. Ten je dvojitý, činný a trpný.

- 1) Rod činný vyjadřuje to, co činí podmět. Podmětem se tedy stává původce slovesného děje, činnosti, která je vyjádřena slovesem např. „*dělníci vyrobili stroje*“.
- 2) Rod trpný vyjadřuje děj, který činí někdo jiný než podmět věty. Původce děje (činnosti) v tomto případě není podmětem věty a zpravidla nebývá ani vyjádřen. Pokud se v této větě podmět vyskytuje, je jím cíl děje např. „*stroje byly vyrobeny, stroje se vyrábějí*“, jako je cílem děje, nebo činnosti, předmět u slovesa v činném rodě.

1. 3. 2. 4. Vid

Slovesem můžeme vyjádřit ten samý děj různě podle vidu, tj. podle různého chápání jeho průběhu. Mluvnický význam vidu určuje slovesný děj podle jeho průběhu, buď jako dokonavý nebo nedokonavý, podle dokonavosti („vyrobí“ – „vyrábí“, „napíše“ – „píše“ atd.), jednak jako násobený nebo nenásobený, podle násobenosti („nosí“ – „nese“, „psává“ – „píše“

„mívá“ – „má“)

Slovesa se podle vidu dělí na dokonavá (perfektivní) nebo nedokonavá (imperfektivní):

Dokonavé sloveso vyjadřuje nějak ohraničený děj, sloveso nedokonavé naopak jako prostě probíhající bez ohraničení.

Sloveso dokonavé vyjadřuje především děj dokonaný („doběhl“, „přinesl“ atd.), ale také může vytykat i začátek děje jako např. „rozběhl se“ nebo jeho časovou vymezenost („poseděl“). Vždy však vyjadřuje děj chápáný jako uzavřený celek, proto jej nazýváme „ohraničený“, anebo je chápán jako děj „v dokonání“, to znamená ve výsledku a mluví se proto o výsledkovosti (rezultativnosti). Tento výsledek děje vyjadřují stavová slovesa („sedět“ je výsledkem „usednutí“) a ta bývají nedokonavá.

Slovesa nedokonavá prostě jen nevyjadřují děj jako dokonavý. Dokonavost je příznakem děje a tak nedokonavá slovesa jsou tedy „bezpříznaková“.

Dokonavá slovesa nemohou vyjádřit v češtině skutečnou přítomnost. Jejich tvary přítomného tvaru už označují budoucnost („vyrobí“, „napíše“) Tato slovesa tedy proto

mohou vyjadřovat jen minulost a budoucnost („vyrobil“ – „vyrobí“, „napsal“ – „napíše“). Budoucí čas tato slovesa tvoří pouze jedním slovem (jednoduchým tvarem).

Nedokonavá slovesa vyjadřují v češtině přítomnost pomocí tvarů pro přítomný čas. Vyjadřují tedy jak přítomnost, tak minulost i budoucnost („vyrábějí“ – „vyráběli“ – „budou vyrábět“). Budoucí čas je zpravidla tvořen dvěma slovy, a to z infinitivu a budoucího tvaru slovesa „být“ (např. „budu vyprávět“, „budu psát“)

Pokud jde o užití sloves vidu dokonavého nebo nedokonavého lze obecně říci, že o dějích, které jsou vyjadřovány jako skutečně přítomné (probíhající v přítomném čase z hlediska mluvčího) je možné použít jen nedokonavá slovesa.

Jinak se výběr řídí významem věty a kontextu. Dokonavými slovesy jsou většinou vyjádřeny děje jako „*postupné složky vypravování*“² a slovesy nedokonavými se vyjadřují „*děje průvodní nebo děje charakteru popisného*“³. Důsledněji je toto rozlišení při dějích minulých než při budoucích. Např. ve větách:

„Když matka přišla k nám, podívala se na stěnu, kde visel obrázek jejího syna.“

„Půjďme do lesa a lehneme si do trávy, která nám bude sloužit (poslouží) jako měkká pohovka.“⁴

Opakovaný děj v minulosti nebo přítomnosti je většinou vyjádřen dokonavými slovesy. Např. ve větě:

„Kdykoliv přišla matka domů, vždy se podívala na obrázek svého syna.“

„Přijde-li na nepořádek, vždy se rozzlobí.“⁵

Někdy k vyjádření téhož děje, téže skutečnosti může být užito slovesa vidu nedokonavého i dokonavého bez podstatného významového rozdílu.

² ČESKÁ MLUVNICE, Havránek Bohuslav a Jedlička Alois, Vydavatelství: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, str. 226

³ Tamtéž, str. 226

⁴ ČESKÁ MLUVNICE, Havránek Bohuslav a Jedlička Alois, Vydavatelství: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, str. 230

⁵ Tamtéž, str. 230

Děje vyjádřené záporně nebo mající smysl záporný se někdy s oblibou vyjadřují slovesem nedokonavým. Např.:

„Nic neříkal a hned odešel.“

„Ta věc nemohla nás uvádět v pochybnost.“

„Čert vás sem nosil.“⁶

Pro zdůraznění obecné povahy, jakosti děje a nikoli jeho dokonání, užívá se nedokonavé sloveso i o ději dokonavém. Např. ve větách:

„Kdo vám ty šaty šil?“

„Kdo to maloval?“

„Kdo to psal?“⁷

Dále můžeme slovesem podle chápání průběhu děje vyjádřit děj jako násobený, to znamená jako děj, který se stal nebo stává několikrát, opakuje se, nebo jako nenásobený. Slovesa, která vyjadřují násobenost děje se nazývají násobená, ostatní slovesa jsou nenásobená.

Slovesa násobená jsou většinou slovesa odvozená od nenásobených sloves dokonavých i nedokonavých, a tvoří s nimi dvojici: sloveso násobené – sloveso nenásobené, jako např. „házet“ – „hodit“, „vracet“ – „vrátit“, „zavírat“ – „zavřít“ atd.

Řidčeji v takové dvojici vyskytují slovesa neodvozená, jako např. „chodit“ – „jít“. Někdy existuje jen sloveso násobené jako např. „pozavírat (okna)“, nebo naopak jen sloveso nenásobené, jako např. sloveso „zničit“.

Slovesa násobená jsou zpravidla nedokonavá.

Některá z nich vyjadřují podle situace nebo kontextu buď děj násobený, nebo děj nenásobený, např.:

„Ted' házím já.“ (nenásobený děj)

⁶ ČESKÁ MLUVNICE, Havránek Bohuslav a Jedlička Alois, Vydavatelství: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, str. 231

⁷ Tamtéž, str. 231

„Tys házel už čtyřikrát.“

„Děti házely celé odpoledne míčem.“⁸(násobený děj)

Jiná násobená slovesa vyjadřují pouze děj násobený děj, a to takový, který se často nebo pravidelně opakuje, jako např. „mívá (pravdu)“, „mluvívá (mnoho)“, „čítává (celé večery)“. V tomto případě se jedná zejména jedná o slovesa, která jsou odvozena příponami -ívá-, -ává-.

Tato slovesa, která mají jen význam opakovaného děje se někdy nazývají slovesa opakovací (frekventativa). Mají často citové (emocionální) zabarvení, jako „chodívá k nám“, zejména pak jsou-li rozšířena o další příponu -vá-, např.: „chodívává (tam rád)“. Jejich minulé tvary, jako „chodíval (k nám)“, „chodíval (tam rád)“, mají ještě i odstín citově zabarvené vzpomínky na dávnou minulost.

Zvláštní skupinu sloves násobených nedokonavých tvoří členy nedokonavých dvojic, jako „chodit (- jít)“, „nosit (- nést)“, „létat (- letět)“, „běhat (- běžet)“. Slovesa vyjadřují kromě násobeného děje („děti chodí denně do školy“ atd.) také děj, který není násobený, ale zároveň není zcela totožný s dějem „nenásobeným“ z dvojice: děj nenásobený – děj násobený. Spíše vyjadřuje vlastnost, způsoblost apod., jako např.:

„Dítě už chodí do školy (je školákem).“

„Nosí (rád hezké šaty).“

„Sokoli létají vysoko (umějí létat).“⁹

Násobená jsou i slovesa dokonavá, a to dvojího typu:

Jednak jsou to slovesa jako „vyházet“ („vyházet všechny věci z okna, totiž jednu po druhé“), „projezdit (mnoho kilometrů)“, „propíchat (papír)“, „přeskákat“ („přeskáče všechny překážky“). Tato slovesa tvoří dvojici se slovesy nenásobenými dokonavými, jako „vyhodit (vše z okna)“, „projet“, „propíchnout“, „přeskočit“ aj.

A také jsou to slovesa, která vyjadřují zjevnou opakovanou činnost, jsou tvořena zpravidla předponou po-, od sloves již násobených (typu „házet“), bez vlastních prostředků sloves nenásobených dokonavých, např. „pozavírat (okna).“

⁸ Tamtéž, str. 231

⁹ Tamtéž, str. 232

Kromě dokonavosti a násobenosti, slovesa vyjadřují ještě občas i jiné odstíny průběhu děje, ale ne pravidelně, ne jako významy většiny sloves; nazývají se často „způsoby slovesného děje“

Děj je vyjádřen jako okamžitě proběhlý nebo jako déle trvající, trvalý (např. „bodl“, „sekne“, „donese“ – „bodá“, „seká“, „nese“, „jde“ ...). V tomto případě se pak hovoří o slovesech okamžitých, která se někdy nazývají též slovesa momentální a o trvací (durativní) slovesa.

U jiných sloves je kladen důraz na zakončení děje (např.: „doběhl“, „donesl“, přinesl“ atd.), na počátek děje (př.: „rozběhl se“, „rozplakal se“), anebo jen na to, že jistý děj (stav, změna stavu) nastává nebo nastane (stárne, bledne). U tohoto rozdílného zachycení průběhu děje (způsobu slovesného děje) se jedná převážně jen o odstíny věcného (lexikálního) významu sloves, nikoli o mluvnický význam.

1. 3. 2. 4. 1. Užívání sloves podle vidu v préteritu

Podle Mathésia je nutné vycházet z teze o subjektivním postoji mluvčího k objektivní realitě. Uvádí ji na příkladech vět:

„Pamatuji se, že jsem ti tu knihu půjčil.“

„Pamatuji se, že jsem ti tu knihu půjčoval.“¹⁰

Objektivní skutečnost, tedy půjčení knihy, v těchto dvou uvedených větách je stejná. Mění se pouze subjektivní postoj mluvčího ke větě. V první větě je půjčení knihy „*pojato jako holá skutečnost patřící minulosti*“¹¹ a ve druhé však jako „*aktuální výjev z minulosti, který mluvčí takřka ještě vidí před očima*“¹². Aktuálnost tu podle Mathésia spočívá na tom, že si mluvčí něco představuje jako děj, který probíhá před jeho očima a v čase, který má určité trvání. V dalším příkladě jako:

„Karel neodpověděl.“

¹⁰ SLOVESNÝ VID V ČEŠTINĚ, Kopecký František, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1962, str. 52

¹¹ ČEŠTINA A OBECNÝ JAZYKOZPŮT, Mathesius Vilém, vydáno jako soubor statí, Praha 1947, s. 194

¹² Tamtéž, str. 194

„Karel neodpovídal.“¹³

je ten rozdíl, že v první větě se jedná o fakt a ve druhé spíše o situaci, která vzbuzuje pro své trvání jisté napětí. Tento druhý příklad už ale ukazuje, že možnost subjektivní volby vidu má své hranice. Objektivní skutečnost je nakonec největší impuls i pro tuto subjektivní volbu. Zatímco v prvním případě byla možnost volby širší, a ještě ve druhé dvojici vět je možné říci, že nakonec vznikla ze stejné objektivní situace, už těžko je toto možné tvrdit o dvojici „umřel z hladu“ a „umíral hladem“. V tomto případě je už však potřeba říci, že situace někdy vyjadřuje určitý vid.

„Subjektivnost postoje mluvčího ke skutečnosti je sice nesporná. Ale nijak z ní neplyne subjektivnost významových rozdílů mezi konkurenčními jazykovými prostředky.“¹⁴

Použití nedokonavého a dokonavého préterita v češtině podle Mathésia:

Nedokonavým préteritem se vyjadřuje průběh slovesného děje. Dosahuje se jím výjevové aktuálnosti, tedy jistého napětí, jisté dramatičnosti, děj necháváme probíhat jakoby před našima očima. Jako ilustrace je možno použít již výše citované příklady.

Oproti tomu nepředvídané události bodové je možné vyjádřit jen nedokonavě např. ve větách jako:

„Dostal ránu do hlavy.“

„Jej, to jsem se uhodil, píchl ...“¹⁵

Tyto zmíněné události nejde vyjádřit tvary nedokonavými ani v přítomnosti a je příznačné, že slovesa, která udávají (třeba jen v dané situaci) taková náhlá poškození, nemají ani nedokonavé tvary. Neexistuje „udeřuji“, „uhozuji se“

Podle dalšího českého gramatika Františka Trávníčka je velmi důležité zjištění, že se nedokonavým tvarem vyznačuje kvalita slovesného děje, např. ve větách:

„To je ten chléb, který jsem kupovala na náměstí.“

¹³ SLOVESNÝ VID V ČEŠTINĚ, Kopecký František, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1962, str. 52

¹⁴ SLOVESNÝ VID V ČEŠTINĚ, Kopecký František, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1962, str. 53

¹⁵ Tamtéž, str. 53

„Nábytek nám navrhoval Navrátil, dělal Šeba.“¹⁶

Mathésius ve svém rozboru ještě přidává příklady použití nedokonavého tvaru slovesa v otázkách:

„Jak jsi spal?“

„Už jste snídal?“

O kvalitu děje se jedná také i při otázkách vyčítavých, při výtkách typu:

„Proč jsi tam chodil, jezdil ...?“

„Proč jsi mu to říkal, dával?“¹⁷

Pokud ve všech těchto uvedených příkladech uvedeme místo nedokonavého tvaru slovesa uijeme tvar dokonavý, znamená to přenesení důrazu z kvality na jakost výsledku nebo na sám fakt určitého procesu:

„To je ten chléb, který jsem koupila na náměstí.“¹⁸

Zde je vyjádřen spíše výsledek koupě, než důraz na její kvalitu.

Co se ještě týká kvality děje, tak k ní patří přirozeně i udání původce. Mathésius uvádí také řadu otázek, ve kterých se ptáme po původci děje. Jedná se o otázky jako:

„Kdopak vám ty šaty šil?“

„Kdo vám to maloval?“

„Kdo vám ten nábytek navrhoval?“¹⁹

Jak už jsem se zmínil, nedokonavá nebo nedeterminovaná slovesa stávají často po záporu např. „já tam nechodil, neskákal“, „já mu to neříkal, nedával ...“ Kdežto připuštění, doznání je nutné vyjádřit slovesem dokonavým nebo determinovaným: „já tam šel, jel, skočil ...“, „já mu to řekl, dal ...“

¹⁶ Tamtéž, str. 53

¹⁷ SLOVESNÝ VID V ČEŠTINĚ, Kopecký František, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1962, str. 54

¹⁸ Tamtéž, str. 53

¹⁹ Tamtéž, str. 54

Je tedy možné shrnout, že nedokonavým videm je vyjádřena:

1. Průběhová (výjevová) aktuálnost.
2. Kvalita slovesného děje (v tom i vztah k původci).
3. Dává se mu přednost při záporu.

1. 3. 2. 4. 2. Syntaktická funkce slovesného vidu

Čeština nemá, kromě archaického antepreterita, tzv. časů relativních, aby jimi mohla vyjádřit současnost, předčasnost a následnost. Tyto funkce jí právě pomáhá plnit slovesný vid. Já se zde budu zabývat o syntaktické funkci preterita, které je cílem zkoumání mé práce.

Současnost v minulosti je v češtině vyjádřena průběhovým, tj. nedokonavým tvarem ve vedlejší větě. Ve větě hlavní může být, jak vid nedokonavý, tak i vid dokonavý např.:

„Když jsem se vracel, našel jsem ve dveřích dopis.“ (nebo: „setkal jsem se se svým přítelem“)

„Když jsem se vracel, čekal na mne u domu přítel“²⁰ (nedokonavé „čekal“ tu je obyčejně chápáno násobeně).

V tzv. větách obsahových se současnost v minulosti vyjadřuje nedokonavým přezentem a teprve až předčasnost je vyjádřena preteritem:

„Zdalo se mu ted', že ji miluje tak, jak ji miloval dříve.“²¹

Předčasnost v minulosti se vyjadřuje dokonavým preteritem ve větě vedlejší:

„Když jsem se vrátil, našel jsem na stole dopis (doma návštěvu)“

„Když jsem se vrátil, čekal mě doma přítel“²² (nedokonavý tvar není možné chápat násobeně).

²⁰ SLOVESNÝ VID V ČEŠTINĚ, Kopecký František, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1962, str. 57

²¹ Tamtéž, str. 57

Pokud jsou v hlavních větách obou výše uvedených typů místo dokonavých tvarů příslušné nedokonavé tvary, je nutno chápat v obou větách jako násobené:

„Když jsem se vracel, nacházel jsem ... / setkával jsem se ...“

„Když jsem se vrátil, nacházel jsem ... dopis (nebo: stůl znečištěný).“²³

1. 3. 2. 5. Čas

Čas není pouze kategorií gramatickou, ale zejména kategorií ontologickou a fyzikální. Je důležité zmínit, že na pojem čas existuje trojí pohled. Pohled fyzikální, pohled ontologický, který je na celém světě stejný a pohled gramatický, který se liší jazyk od jazyku. Podle gramatického pohledu se čas dělí na čas aktuální (minulý, přítomný a budoucí), jako například v češtině a čas relativní (např. předminulý, předpřítomný, předbudoucí), jako např. v germánských, románských jazycích, které přesně bez jakékoli lexikální pomoci dokáží zachytit i složité časové vztahy.

1. 3. 2. 5. 1. Ontologický čas

Ontologický čas je nekonečný a dělí se na tři základní segmenty – minulost, přítomnost a budoucnost. Jelikož jsou tyto části velice těžko ohraničitelné, tak to praxi znamená, že je velmi složité určit, kdy končí jedna a začíná druhá.

1. 3. 2. 5. 2. Fyzikální čas

Čas patří mezi základní pojmy, s nimiž denně zacházíme, ale nedokážeme přesně vysvětlit to, co čas přesně je. V běžném životě čas považujeme za něco, co se měří.

²² Tamtéž, str. 57

²³ Tamtéž, str. 57

Pohybem je zde chápáno pravidelné střídání ročních období, dne a noci nebo zdánlivý pohyb Slunce po obloze. Čas je tedy chápán spíše jako číslo nebo počet. Je to jedna ze základních fyzikálních veličin, která se přesně měří pomocí jednotek času (hodiny, minuty, sekundy atd.) vzdálenost mezi událostmi na souřadnici časoprostoru. Čas se dá také definovat jako neprostorové lineární kontinuum, v němž se události stávají ve zjevně nevratném pořadí. Jako takový je podstatnou složkou struktury vesmíru. Je velmi obtížné, až nemožné si čas jednoznačně představit. Pojem čas se snažil vysvětlit už Aristoteles, který tvrdil, že „*Čas je počítaný pohyb vzhledem k „před“ a „po“*“²⁴ (Fysika IV. 219b).

1. 3. 2. 5. 3. Gramatický čas

Čas (tempus) v lingvistice znamená určitý tvar slovesa vyjadřující časové období, ve kterém daný děj probíhal/probíhá/bude probíhat. Časová osa se rozděluje na intervaly vzhledem k okamžiku výpovědi. Řadí se mezi gramatické slovesné kategorie.

Jak už jsem uvedl, v různých jazycích se mohou časy rozlišovat na aktuální (minulý, přítomný, budoucí) a relativní (např. předminulý, předpřítomný, předbudoucí), které slouží k vyjádření předčasnosti či následnosti dějů.

1. 3. 2. 5. 3. 1. Gramatická kategorie času v češtině

Sloveso určitými tvary také vyjadřuje, v které době slovesný děj probíhá. Sloveso vyjadřuje trojí čas, a to přítomný, podle toho zda slovesný děj probíhá v přítomnosti, minulý, pokud slovesný děj proběhl v minulosti a budoucí. To je v případě, že se slovesný děj bude konat v budoucnosti.

Čas přítomný (prézens) – vyjadřuje se, jak už bylo výše zmíněno, u nedokonavých sloves jednoduchými tvary určitými (s koncovkami osobními), jako „píší“, „píšeš“, které se nazývají tvary přítomné (prézentní).

Čas budoucí (futurum) – vyjadřuje se u sloves nedokonavých tvary přítomnými, např.: „napíší“, „vrátím se“. U sloves nedokonavých je čas budoucí vyjádřen tvary složenými

²⁴ Dostupné z: [http://cs.wikipedia.org/wiki/Čas_\(filosofie\)#cite_ref-2](http://cs.wikipedia.org/wiki/Čas_(filosofie)#cite_ref-2)

z infinitivu a z tvarů „budu“, „budeš“ ..., např. „budu psát“, „bude pracovat“ atd. Tvary „budu“, „budeš“ ... jsou samy zvláštní tvary času budoucího slovesa „být“. U některých sloves nedokonavých, zejména s významem pohybu, méně častěji stavu, se budoucí čas vyjadřuje tvarem jednoduchým s předponou *-po* (*pů -*). Jsou to slovesa „půjdu“, „pojedu“, „poběžím“, „poběhnu“, „poletím“ atd.

Čas minulý (préteritum) – je vyjádřeno u všech sloves tvary složenými pomocí přičestí minulého (psal, napsal, pracoval atd.) a přítomných tvarů slovesa „být“ (jsem, jsi, jsme, jste atd.), např. „psal jsem“, „napsal jsem“ atd., pouze ve 3. osobě jednotného a množného čísla se užívá pouhého přičestí (psal, psala, napsal ..., psali, napsali ...)

Přítomné tvary sloves dokonavých i nedokonavých mohou v živém vypravování vyjadřovat také děj minulý (jedná se o tzv. prézens historický), např.:

*„Nikdo z nás neřekl ani slova. Potichu jsme vyklouzli z pelechů. Chopili jsme se zbraní. Ten třetí **jde** se sekerou ke dveřím.“²⁵ (P. Jilemnický)*

V mluvené řeči se ještě užívá ještě opisného tvaru typu „mám uvařeno“, „mám úlohu napsanou“. Tento tvar vyjadřuje zvláštní pojetí minulého času, totiž výsledek plynoucí z minulého děje. Do jisté míry se tato vazba blíží minulému času dokonavých sloves: „napsal jsem úlohu“ – „mám ji napsanou“, „zatopil jsem“ – „mám zatopeno“. Je zde ovšem zřetelněji zdůrazněn stav, který vyplývá z minulého děje a zeslaben je aktivní vztah k podmětu. „Mám zatopeno“ může být výsledkem nejen děje „zatopil jsem“, ale i děje „zatopil mně někdo jiný“.

Kromě základních časů, přítomného, budoucího a minulého, do nichž se zařazují slovesné děje podle objektivní skutečnosti, se někdy ještě vyjadřují i jiné vztahy časové. Děje slovesné nejsou jen v časovém vztahu k objektivní skutečnosti dané dobou mluvení, ale jsou i ve vzájemném časovém poměru. Mohou být buď současné, nebo jeden je ve vztahu k jinému předčasný (druhý pak následný):

„Sedí a čte.“

„Odcházel a zpíval si.“

„Nasnídal se a šel do práce.“

²⁵ ČESKÁ MLUVNICE, Havránek Bohuslav a Jedlička Alois, Vydavatelství: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, str. 251

„Až tam přijedete, uvidíte to.“²⁶

Současnost, předčasnost (a následnost) jsou nazývány časem relativním (poměrným).

Pro vyjádření děje předčasného v minulosti má čeština zvláštní tvar složený, tzv. předminulý čas (antepreteritum neboli plusquamperfektum), např.:

„Komorník povstal ode dveří, kde byl seděl.“²⁷

Tento tvar je však, jak už bylo poznamenáno, zastaralý a v současné době je už velmi zřídka užívaný (nyní by bylo obvyklé: „kde seděl“, anebo explicitně: „kde do té chvíle seděl“ apod.)

Jinak se děje současné nebo předčasné vyjadřují běžnými tvary pro vyjádření časů vůbec a jsou zčásti vyznačeny videm. Děje současné jsou povětšinou vyjádřeny slovesy nedokonavými a děje předčasné naopak slovesy dokonavými (ale mohou být někdy i vyjádřeny slovesy nedokonavými, viz. již zmíněné „kde (byl) seděl“), např.:

„Když šel domů, upadl na ulici“ – „Když přišel domů, upadl v pokoji.“

„Odložil knihu, kterou (právě) četl.“ – „Odložil knihu, kterou přečetl, dočetl.“ (ale také *„kterou do té chvíle četl“*)

„Dívám se rád na obraz, který visí nad mým stolem.“ – „Dívám se rád na obraz, který jsem si pověsil nad svůj stůl.“²⁸

Ve větách obsahových se současný děj vyjadřuje zpravidla ustáleným způsobem a to přítomnými tvary nedokonavého slovesa, např.:

„Slyším, že někdo jde.“ – „Slyšel jsem (uslyšel jsem), že někdo jde.“ – „Až uslyším, že někdo jde, otevřu.“

„Děti se tomu divily, jak to babička hned ví.“²⁹ (Němcová)

„Tváří se, že spí.“ – „Tvářil se, že spí.“ – „Bude se tvářit, že spí.“³⁰

²⁶ Tamtéž, str. 252

²⁷ ČESKÁ MLUVNICE, Havránek Bohuslav a Jedlička Alois, Vydavatelství: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, str. 252

²⁸ Tamtéž, str. 252

²⁹ Tamtéž, str. 252

Ale dochází zde k jistému kolísání, např.:

„Díval se, jak si děti na dvoře hrají.“ (je však možné také říci: „Díval se, jak si děti na dvoře hrály.“)

Děje dávno minulé lze někdy vyjádřit slovesy násobenými, tzv. opakovacími, např.:

„Na tom místě stával pevný hrad.“³¹

³⁰ Tamtéž, str. 253

³¹ ČESKÁ MLUVNICE, Havránek Bohuslav a Jedlička Alois, Vydavatelství: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, str. 253

2. 1. Portugalské sloveso a jeho gramatické kategorie

Pokud se jedná o pojetí slovesa v portugalštině, je třeba zmínit, že se s českým slovesem shoduje v tom, že se u něj vyjadřuje osoba, číslo, čas, způsob a rod. Evanildo Bechara definuje sloveso takto:

„Verbo é a palavra que, exprimindo ação ou apresentando estado ou mudança de um estado a outro, pode fazer indicação de pessoa, numero, tempo, modo e voz.“³²

Celso Cunha a Lindley Cintra uvádí následující definici slovesa:

„Verbo é uma palavra de forma variável que exprime o que se passa, isto é, um acontecimento representado no tempo. Na oração exerce a função obrigatória de predicado.“³³

V portugalštině mohou být slovesa předmětová (přechodná, nepřechodná) i nepředmětová, zvratná, neosobní, neúplná, plnovýznamová nebo pomocná.

Nyní si uvedme základní slovesné kategorie portugalského slovesa:

2. 1. 1. Číslo (número)

Stejně jako v češtině, také portugalské sloveso rozlišuje dvojí číslo, a to číslo jednotné (número singular) a číslo množné (número plural):

³² „Sloveso je slovo, které vyjadřuje děj, stav nebo změnu stavu. Je možné u něj určit následující kategorie, jako : osoba, číslo, čas, způsob a rod.“ - MODERNA GRAMÁTICA PORTUGUESA, Evanildo Bechara, Vydavatelství Companhia editora nacional jako 34. vydání, São Paulo 1992, str. 103

³³ „Sloveso je slovo ohebné, které vyjadřuje nějakou událost, odehrávající se v určitém čase. Ve větě vykonává povinnou funkci přísudku (predikátu)“ - Breve GRAMÁTICA DO PORTUGUÊS CONTEMPORÂNEO, Cunha Celso a Cintra Lindley, Vydavatelství Edições João Sád a Costa jako 18. vydání, Lisabon 2006, str. 263

Jednotné číslo	estudo	estudas	estuda
Množné číslo	estudamos	estudais	estudam

2. 1. 2. Osoba (pessoa)

Zde opět stejně jako české sloveso i sloveso portugalské má tři osoby:

1) První osoba je ta, která promlouvá. Vyjadřuje se osobními zájmeny „eu“ (já) pro jednotné číslo a „nós“ (my) pro číslo množné:

„estudo“ (studuji)

„estudamos“ (studujeme)

2) Druhá osoba je ta, se kterou se hovoří. Je vyjádřena osobními zájmeny „tu“ (ty) pro číslo jednotné a „vós“ (vy) pro číslo množné:

„estudas“ (studuješ)

„estudais“ (studujete)

3) Třetí osoba je pak ta, o které se hovoří. Pro tuto osobu odpovídají v jednotném čísle osobní zájmena „ele“, „ela“ (on, ona) a v čísle množném „eles“, „elas“ (oni, ony):

„estuda“ (studuje)

„estudam“ (studují)

2. 1. 3. Způsob (modo)

Celso Cunha a Lindley Cintra nazývají způsob následovně:

„Chamam-se MODOS as diferentes formas que toma o verbo para indicar a atitude (de certeza, de dúvida, de suposição, de mando, etc.) da pessoa que fala em relação ao facto que enuncia.“³⁴

³⁴ „Jsou nazývány způsoby, odlišné slovesné formy, kterými sloveso vyjadřuje určitý postoj (jistota, pochyba, předpoklad, rozkaz atd.) mluvčího, ve vztahu ke skutečnosti, kterou vyjadřuje“ - Breve GRAMÁTICA DO PORTUGUÊS CONTEMPORÂNEO, Cunha Celso a Cintra Lindley, Vydavatelství Edições João Sád a Costa jako 18. vydání, Lisabon 2006, str. 264

V portugalštině, stejně jako v češtině, se rozlišují způsoby: oznamovací, podmiňovací a rozkazovací. Portugalština ještě ale navíc, na rozdíl od češtiny, rozlišuje způsob konjunktivní.

2. 1. 4. Rod (voz)

Stejně jako v češtině se i v portugalštině rozlišuje dvojí rod, činný a trpný.

1) Rod činný (voz activa) vyjadřuje děj, který je vyjádřen podmětem např. „*Não vejo rosas neste jardim*“

2) Rod trpný (voz passiva) vyjadřuje děj, který činí někdo jiný než podmět věty.

Podmět se stává v tomto případě trpítelem děje např. „*Pedro foi ferido por João*“.

Z tohoto je patrné, že předmět přímý ve větě, která je v rodě činném, se stává podmětem ve větě v rodě trpném.

Nyní přejdeme na poslední dvě slovesné kategorie, které jsou stěžejní pro pochopení mého zkoumání. Jsou to kategorie „čas“ (tempo) a „aspekt“ (aspecto).

2. 1. 5. Čas (tempo)

Celso Cunha a Lyndley Cintra definují „čas“ (o tempo) jako „*a variação que indica o momento em que se dá o facto expresso pelo verbo*“³⁵

Maria Helena Mira Mateus je ve své definici času ještě podrobnější:

„*A categoria linguística TEMPO, que exprime, no modo de enunciação experimental, a ordenação do intervalo de tempo que contém o estado de coisas descrito por uma predicação relativamente ao intervalo em que ocorre a enunciação da mesma, está*

³⁵ „Změna, která označuje okamžik, ve kterém probíhá skutečnost vyjádřená slovesem“ – tamže, str. 264

gramaticalizada nos tempos verbais e exprime-se igualmente através de expressões com o valor de adverbiais temporais e de conectores frásicos de valor temporal. „³⁶

2. 1. 5. 1. Základní časové roviny v portugalštině

Pokud jde o základní časové roviny, jsou jimi v portugalštině přítomnost, minulost a budoucnost. Označují skutečnosti, které se staly buď v okamžiku promluvy, před okamžikem promluvy nebo po okamžiku promluvy.

Přítomnost vyjadřuje současnost s časovým intervalem, ve kterém se vyskytuje popisovaná objektivní skutečnost. Obvykle je přítomnost vyjádřena jednoduchým přezentem, vazbou ESTAR + předložka A + infinitiv (v evropské portugalštině), nebo vazbou slovesa ESTAR + gerundium (brazilská portugalština), která vyjadřuje přítomný průběhový čas, a v určitých případech může být také vyjádřena slovesy ve tvaru futura (futuro do indicativo) – např. ve větě:

„A pousada ficará a uns 4 km da aldeia.“³⁷

(Hostel leží asi 4 kilometry od vesnice)

Zde v tomto případě se však jedná o konverzi tvaru futura do funkce probabilitivu přezentu.³⁸

Minulost vyjadřuje předčasnost vůči časovému intervalu, ve kterém probíhá popisovaná objektivní skutečnost. Je obvykle reprezentována perfektem (pretérito perfeito simples) nebo imperfektem (pretérito imperfeito).

³⁶ „Čas je lingvistická kategorie, která vyjadřuje pomocí zkušenostních výpovědí řazení časového intervalu. Tento časový interval obsahuje stav objektivní skutečnosti popsané predikací vzhledem k intervalu, ve kterém probíhá výpověď této predikace. Tato gramatická kategorie času je gramaticky zahrnuta ve slovesných časech a je vyjádřena stejně pomocí jak výrazů, které mají hodnotu příslovečného určení místa, tak i větnými spojkami, které mají časovou hodnotu“ - GRAMÁTICA DA LÍNGUA PORTUGUESA, Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte a Isabel Hub Faria, Vydavatelství Caminho, SA jako 4. vydání, Lisabon 1989, str. 76

³⁷ Tamtéž, str. 76

³⁸ VÝVOJ MODOTEMPORÁLNÍCH PARADIGMAT U PORTUGALSKÉHO VERBA FINITA Z DIACHRONNÍHO HLEDISKA (doktorská dizertační práce) – Jan Hricsina, Praha 2006, str. 47

Budoucnost vyjadřuje naopak následnost k časovému intervalu, ve kterém se vyskytuje popisovaná objektivní skutečnost. Nejčastěji je představována futurem (v případě časových a podmínkových vět), dále pak rozkazovacím způsobem (imperativo), anebo konjunktivem přítomtu (presente do conjuntivo) v rozkazovacích, zvolacích a určitých typech vět oznamovacích.

Přehled způsobů a časů v portugalštině:

Způsob	Jednoduché časy	Složené časy
oznamovací	přítomný čas imperfektum minulý čas jednoduchý předminulý čas jednoduchý budoucí čas	minulý čas složený předminulý čas složený předbudoucí čas
podmiňovací	podmiňovací způsob jednoduchý	podmiňovací způsob složený
konjunktiv	konjunktiv přítomného času konjunktiv imperfekta konjunktiv budoucího času	konjunktiv minulého času konjunktiv předminulého času konjunktiv předbudoucího času
rozkazovací	přítomný	

Já se v této práci, jak už bylo zmíněno, budu zabývat pouze minulými časy v oznamovacím způsobu.

2. 1. 6. kategorie aspektu (aspecto)

Každý jazyk řeší komunikativní potřeby různými způsoby. Co se v jednom jazyce vyjadřuje morfologicky, může být v jiném jazyce vyjádřeno lexikálně, a naopak. Stručně řečeno, každý jazyk klade různou potřebu na slovesné kategorie, jako jsou vid, způsob a čas. Toto je hlavní důvod, proč dochází k nejednotnosti slovesných systémů mezi jazyky. Portugalština, jak již bylo několikrát řečeno, patří mezi románské jazyky, které se vyvinuly z latiny. Ta se přiklonila k přesnému určení děje na časové ose a upřednostnila tak temporální význam časů nad aspektuálním, jako k tomu dochází právě v češtině. Přesto si však zachovala alespoň částečně stopy i tohoto aspektuálního významu. Rys aspektuálnosti se zde však vyskytuje v mnohem menší míře než je tomu u jazyků slovanských, kde jsou slovesné tvary nositeli vidových opozic až druhotně.

Zaměříme-li se podrobněji na kategorii aspektu, je zde možné vyzorovat větší odlišnosti od pojmání kategorie vidu u českých lingvistů. Považuji za důležité poznamenat, že ne všichni portugalští lingvisté se o této kategorii zmiňují a nepovažují ji tedy vůbec za slovesnou kategorii. Pokud se o této kategorii vůbec někdo zabývá, tak jeho náhled je na tuto problematiku se velmi liší od výkladu slavistického. Toto je pochopitelné, jelikož se jedná o jazyky, které patří k různým jazykovým skupinám.

Mezi lingvisty, jenž o této kategorii hovoří, patří například již citovaní Celso Cunha a Lyndley Cintra, kteří popisují kategorii zvanou „aspecto“ následujícím způsobem:

„Uma categoria gramatical que manifesta o ponto de vista do qual o locutor considera a acção expressa pelo verbo.“³⁹

Tento děj (acção) může být považován jako završený (acção concluída), to znamená, že je zkoumán ve své ukončenosti, ve svém výsledku, anebo může být považován jako nezavršený (acção não concluída), neboli nahlížíme na něj z pohledu jeho průběhu a opakování. Na rozdíl od českého slovesa, portugalské sloveso nevyjadřuje vidové rozdíly předponami a příponami, ale zejména opisnými slovesnými vazbami a časy, kterých je

³⁹ „Gramatická kategorie, označující hledisko, ze kterého mluvčí pojímá děj vyjádřený slovesem“ - Breve GRAMÁTICA DO PORTUGUÊS CONTEMPORÂNEO, Cunha Celso a Cintra Lyndley, Vydavatelství Edições João Sá a Costa jako 18. vydání, Lisabon 2006, str. 265

v portugalštině mnohem více než v češtině. Podle toho, jaký děj popisují, se slovesné tvary dělí na „perfektní“ na jedné straně“ a „imperfektní“ na straně druhé.

Mimo toto základní rozlišení, které rozděluje sloveso do dvou velkých skupin podle formy, někteří gramatici dělí dále pojem „aspecto“ . Zároveň do něj zahrnují sémantické hodnoty, které se týkají slovesa, nebo kontextu. Proto ve větách jako jsou například:

„*Pedro começou a ler o livro.*“

„*Pedro continua a ler o livro.*“

„*Pedro acabou de ler o livro.*“⁴⁰

nenajdeme aspektuální gramatickou opozici. Je to vlastní význam pomocného slovesa, který v textu vyjadřuje buď začátek, průběh, nebo ukončení děje.

Na základě toho je možné rozlišit následující opozice aspektuální povahy:

- a) „Aspecto pontual“ / „aspecto durativo“ – opozice zde spočívá v menším, či větším časovém rozpětí, které popisuje slovesný děj. Příklady: „*Acabo de ler os Lusíadas.*“ / „*Continuo a ler os Lusíadas.*“
- b) „Aspecto contínuo“ / „aspecto descontínuo“ – zde se jedná o opozici, která má vliv na průběh děje. Příklady: „*Vou lendo os Lusíadas.*“ / „*Voltei a ler os Lusíadas.*“
- c) „Aspecto incoativo“ / „aspecto conclusivo“ – „aspecto incoativo“ vyjadřuje vázanost děje ke své počáteční fázi: „*Comecei a ler os Lusíadas*“, nebo naopak vázanost děje ke své závěrečné fázi: „*Acabei de ler os Lusíadas*“⁴¹

Aspektuální povahy jsou podle Celso Cunhy a Lindley Cintry také opozice:

- a) Forma jednoduchá (př. „leio“) / forma průběhová (perífrase durativa) (př. „estou lendo“ nebo „estou a ler“)
- b) Průběhová forma „estar + infinitiv“, nebo „estar a + infinitiv“ označuje právě probíhající aspekt. Její použití je rozšířeno do všech způsobů a časů slovesného systému, může být také nahrazena jinými opisnými vazbami, které jsou tvořeny pomocnými

⁴⁰ Breve GRAMÁTICA DO PORTUGUÊS CONTEMPORÂNEO, Cunha Celso a Cintra Lindley, Vydavatelství Edições João Sád a Costa jako 18. vydání, Lisabon 2006, str.266

⁴¹ Tamtéž, str. 266

slovesy pohybu (auxiliares de movimento), jako jsou slovesa „andar“ (např. „ando lendo“, nebo „ando a ler“), „ir“ (např. „vai lendo“), „vir“, „viver“ atd., nebo pomocnými slovesy důsledkovými (auxiliares de implicação), jako slovesa „continuar“, nebo „ficar“ (př. „continuo lendo“, nebo „continuo a ler“, „ficou lendo“, nebo „ficou a ler“)

c) Sloves „ser“ (např. „ele foi ferido“) / „estar“ (např. „ele está ferido“)

Opozice sloves „ser“ a „estar“ odpovídá dvěma typům vazby, a to pasivního děje, který se tvoří slovesem „ser“ a zachycuje děj a vazby se slovesem „estar“, která vyjadřuje stav.

Jak je možné si všimnout, tak jsou opozice založeny na typu tvoření opisných vazeb. Obecně lze říci, že opisné vazby, které se tvoří participiem vyjadřují děj ukončený a naopak opisné vazby, které jsou tvořené infinitivem, nebo gerundiem označují spíše neukončený děj.

Portugalská lingvistka a autorka srovnávací studie „Pretérito perfeito simples / Pretérito perfeito composto: uma oposição aspectual e temporal“ Henriqueta Costa Campos tvrdí, že se aspekt (aspecto) vyjadřuje gramaticky a lexikálně. V prvním případě se tento aspekt nazývá gramatický aspekt (aspecto gramatical), nebo pouze aspekt (aspecto) a odpovídá opozici určitých gramatických časů, jako jsou například imperfektum / jednoduchý minulý čas.

„O aspecto manifesta-se através do sistema gramatical e do léxico. No primeiro caso é designado por aspecto gramatical ou aspecto simplesmente e corresponde à oposição de determinados tempos gramaticais (imperfeto / perfeito simples, por exemplo)“⁴²

Ve druhém případě se obvykle mluví o tzv. „Aktionsartu“, který můžeme nazvat, cit. *„modo de acção, modalidade de acção, modo de processo (entre muitas outras designações)“⁴³* tedy „způsob děje, procesu“, který v sobě zahrnuje velkou rozmanitost forem, jako jsou vlastní slovesné lexémy, kterým je vlastní určitá aspektuální vlastnost. Autorka uvádí příklad slovesa „chegar“ v opozici se slovesem „caminhar“, určité slovesné konstrukce (perífrases verbais), jako například: „estar a + infinitiv“, „estar +

⁴² PRETÉRITO PERFEITO SIMPLES / PRETÉRITO PERFEITO COMPOSTO: uma oposição aspectual e temporal, Henriqueta Costa Campos, vydala Faculdade de Ciências Sociais e Humanas na Universidade Nova, Lisabon, str. 14

⁴³ „Způsobem děje, modalitou děje, způsobem procesu - Tamtéž, str. 14

příčestí minulé“, nebo „pôr-se a + infinitiv, anebo dopňující lexikální výrazy jako: „todos os dias“, „até hoje“, „às vezes“, „quando“apod. Jinými slovy lze říci, že:

„Aspect is a more or less SUBJECTIVE category in that it involves the speaker's / writer's choice between a „perfective“ or „imperfective“ description of the situation referred to by a verb, whereas Aktionsart is an OBJECTIVE category in that it involves the actual constituency of the situation described“⁴⁴ (Aspekt and aktionsart: towards a semantic distinction, Bache Carl)

Podle lingvistky M. Mateus se povahou děje (aspecto) zabývá ze všech tří konzultovaných gramatik nejpodrobněji. Uvádí definici aspektu takto:

„Categoria que exprime o modo de ser (interno) de um estado de coisas descrito através de expressões de uma língua natural

- a) por selecção de um predicator pertencente a uma dada classe*
- b) por quantificação do intervalo de tempo em que o estado de coisas descrito está localizado*
- c) por referência à fronteira inicial ou final desse intervalo, ou a intervalos adjacentes“⁴⁵*

Rozděluje procesy vyjádření aspektu dvěma způsoby:

1. lexikálními procesy (processos lexicais), které se dále dělí na:

- a) Aspektuální třídu (classe aspectual), pod kterou patří vyjádření stavů (estados) („inteligente“, „morar“, „ter“ atd.), procesů (processos) („comer“, „estudar“, „rolar“ atd.) a událostí (eventos) jako u sloves „abrir“, „chegar“, „nascer“ atd.

⁴⁴ „aspekt je subjektivní kategorie, do které je zahrnuta volba mluvčího mezi „perfektivním“, nebo „imperfektivním“ popisem situace, která je popsána slovesem, zatímco Aktionsart je objektivní kategorie, ve které je zahrnuto aktuální okolí popisované situace“ – Tamtéž, str. 15

⁴⁵ „kategorii, která vyjadřuje vnitřní způsob existence popisované objektivní skutečnosti, který je popsán pomocí výrazů přirozeného jazyka: a) výběrem predikátoru, který náleží té dané třídě, b) znásobením časového intervalu, ve kterém je lokalizován stav objektivní skutečnosti a / nebo c) vztahem k počáteční hranici, nebo koncové hranici tohoto intervalu, nebo intervalů přilehlých“ - GRAMÁTICA DA LÍNGUA PORTUGUESA, Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte a Isabel Hub Faria, Vydavatelství Caminho, SA jako 4. vydání, Lisabon 1989, s. 90

b) Tvoření slov (formação de palavras), které mohou být buď ze slovesa ($V \Rightarrow V$): „descongelar“, „saltitar“, atd., z přídavného jména ($ADJ \Rightarrow V$): „alourar“, „ensurdecer“, atd., anebo z podstatných jmen ($N \Rightarrow V$) jako je to u slov „amanhecer“, „rolhar“.

2. gramatickými procesy (processos gramaticais). Ty se vyjadřují slovními tvary (formas verbais): „andou“ / „andava“ / „tem andado“, atd., aspektuálními slovesy (verbos aspectuais): „acabar“, „continuar“, „tornar-se“, atd. a adverbiálními výrazy (adverbiais): „frequentemente“, „sempre“, „já“, „ainda“, atd.

Mimo procesy vyjadřování aspektu, Mira Mateus mluví ještě o vyjadřování aspektuálních hodnot děje, které dělí do dvou skupin, a to na punktální, momentánní (pontual) a durativní (durativo).

Momentánní povahová hodnota je charakteristická pro výpovědi, které popisují nějakou událost (eventos). Trvání této události, během které proběhne změna stavu, je okamžité, nebo má velmi krátké trvání. Tato povaha se ještě dále dělí na tyto hodnoty:

a) „Valor aspectual incoativo“ - tato hodnota vyjadřuje přechod z jednoho stavu objektivní reality do druhého. Je vyjádřena tzv. slovesy inchoativními (verbos inchoativos) jako jsou slovesa „amanhecer“, „embaquecer“, „morrer“, „nascer“ atd.

b) „VA causativo / resultativo“ - vyjadřuje přechod dané entity Y z jednoho stavu objektivní reality do druhého, přičemž tato entita Y je ve svém přechodu ovlivňována entitou X. Tato hodnota je vyjádřena tzv. slovesy kauzativními.

c) „VA inceptivo“ - vyjadřuje určitý stav objektivní reality, který je lokalizován v určitém čase I_0 , který se liší od stavu objektivní reality, který probíhá v čase I_p v přilehlé předčasnosti. Příklady na tuto hodnotu jsou např. slovesa „começar“, „iniciar“ a „partir“.

d) „VA conclusivo“ - tato hodnota naopak vyjadřuje stav objektivní reality, který je umístěn v určitém čase I_0 , a liší se od stavu objektivní reality, probíhajícího v čase I_f v přilehlé následnosti. Tuto hodnotu vyjadřují slovesa jako „acabar“, „chegar“, „concluir“, „terminar“ atd.

e) „VA cessativo“ - vyjadřuje přechod z jednoho stavu objektivní reality, který proběhl v čase I_p (přilehlá předčasnost), do druhého stavu I_0 , kde se již nevyskytuje. Např. vazba se slovesem „deixar de + infinitiv“.

Pokud se jedná o skupinu aspektuálních hodnot durativních (valor aspectual durativo), tak ta je charakteristická pro výpovědi, které popisují stavy (estados) a procesy (processos). Tato skupina se dále ještě dělí na následující hodnoty:

- a) „VA cursivo“ – stav objektivní reality lokalizován v čase I_0 , v němž právě probíhá. Tato hodnota je charakteristická např. pro vazbu „estar a + infinitiv / gerundium“.
- b) „VA permansivo“ – stav objektivní reality, který je umístěn v čase I_0 , a se vyskytoval také v čase I_p , tj. v čase přilehlé minulosti. Vyskytuje se u sloves jako „conservar“, „manter“, „permanecer“ atd. a u vazby „continuar a + infinitiv“.
- c) „VA iterativo“ – stav objektivní reality, který je lokalizován v čase I_0 , ve kterém probíhá n-krát. Např. vazba „andar a + infinitiv“ nebo iterativní slovesa (verbos iterativos) jako „saltitar“, „dormitar“ apod.
- d) „VA frequentativo“ – stav objektivní reality, který je umístěn v čase I_0 , ve kterém se vyskytuje ve značném počtu, stejně jako v čase I_p , tj. v přilehlé předčasnosti. Tuto hodnotu vyjadřují přítomný čas prostý (presente simples) a frekventativní příslovce jako „muitas vezes“, „frequentemente“ atd.
- e) „VA habitual“ - stav objektivní reality, který je lokalizován v čase I_0 , ve které se vyskytuje stejně jako v intervalu I_p a I_f . Je představován jako určité chování, nebo rys jednoho z účastníků popisované objektivní reality. Tato hodnota je vyjádřena slovesy jako „costumar“, vazbami typu „ser costume“, „ser habitual“.
- f) „VA gnómico“ – stav objektivní reality umístěný v čase I_0 , a ve všech přilehlých intervalech a subintervalech. Tato hodnota se vyjadřuje časem přítomným jednoduchým, který je často doprovázen výrazy jako „sempre“, „todo (a,s) o (a,s)“.
- g) „VA acabado“ – v tomto případě se jedná o stav objektivní reality, který je lokalizován v čase I_0 , který slouží zároveň jako hraniční bod, který zdůrazňuje fakt, že se tento popsaný stav objektivní reality nevyskytuje v následujících intervalech. Tato hodnota je nejlépe vyjádřena minulým jednoduchým perfektem ve spojení s příslovci času jako „já“ a „já não“ apod.
- h) „VA inacabado“ – též se zde jedná o stav objektivní reality, který je umístěn v čase I_0 , ale který nemá vyznačeny hraniční body. Tuto hodnotu vyjadřují nejčastěji složené perfektní, imperfektní a výrazy jako „ainda“, „ainda não“.

3. 1. Přehled minulých časů v portugalštině

V portugalštině existuje pět minulých časů, které se určitým způsobem používají pro vyjádření minulosti. Jsou to časy: pretérito imperfeito (imperfektum), pretérito perfeito simples (minulý čas jednoduchý), pretérito perfeito composto (minulý čas složený), pretérito mais-que-perfeito simples (předminulý čas jednoduchý) a nakonec pretérito mais-que-perfeito composto (předminulý čas složený).

Minulý čas jednoduchý (pretérito perfeito simples)	- eu estudei - eu vendi - eu parti
Minulý čas složený (pretérito perfeito composto)	- eu tenho estudado - eu tenho vendido - eu tenho vendido
Imperfektum (pretérito imperfeito)	- eu estudava - eu vendia - eu partia
Předminulý čas jednoduchý (pretérito mais-que-perfeito simples)	- eu estudara - eu vendera - eu partira
Předminulý čas složený (pretérito mais-que-perfeito composto)	- eu tinha estudado - eu tinha vendido - eu tinha partido

3. 1. 1. Imperfektum pretérito imperfecto)

Imperfektum (pretérito imperfecto) se tvoří u pravidelných sloves odtrhnutím infinitivních koncovek -ar , -er a -ir a nahrazením koncovkami:

u sloves na -ar	na -er	na -ir
-ava -ávamos	-ia	-íamos
-avas -áveis	-ias	-íeis
-ava -avam	-ia	-iam

Tímto minulým časem se vyjadřuje děj , jak už vyplývá z jeho portugalského názvu „imperfecto“, který se odehrál v minulosti, ale není časově ohraničen. Ze všech minulých portugalských časů nejlépe vystihuje myšlenku nepřetržitosti a trvání průběhu děje, a proto se užívá zejména k popisu a vyprávění událostí, které se staly v minulosti. Nepopisuje děj ve své celistvosti, ale jeho průběh bez začátku a konce.

G. Moignet definuje imperfektum takto: „*Cabe mormente ao imperfecto expressar o passado subjectivo ou difuso, perspectivando o processo em seu desenrolar*“⁴⁶, nebo – li jako čas, který vyjadřuje subjektivní, neboli rozšířenou minulost tím, že popisuje proces ve svém průběhu oproti, jak dále uvidíme, minulému času jednoduchému, který popisuje děj ve své historické a objektivní skutečnosti, a líčí ho vždy ve své uzavřenosti.

⁴⁶ „Zejména imperfektum vyjadřuje, rozšířenou minulost, nebo-li minulost viděnou subjektivním pohledem a popisuje proces ve svém průběhu“ - A SINTAXE DO VERBO E OS TEMPOS DO PASSADO EM PORTUGUÊS, Ataliba T. de Castilho, Vydavatelství Alfa, Faculdade de Filosofia Ciencias e Letras de Marília, Departamento de Letras, březen 1966, str. 134

Evanildo Bechara definuje imperfektum podobně jako G. Moignet a to následovně:

„O tempo da acção prolongada ou repetida com limites imprecisos, ou não nos esclarece sobre a ocasião em que a acção terminaria ou nada nos informa quanto ao momento do início.“⁴⁷

Podle něj se imperfektum používá, když se v mysli přemístíme do minulosti a začneme popisovat co bylo tehdy přítomností.

Další portugalská lingvistka Fátima Oliveira definuje imperfektum podobně jako Evanildo Bechara, a ještě dodává:

„O pretérito imperfeito é um tempo gramatical com informação de passado, mas que em muitas construções não apresenta características temporais. Com efeito, por ser o tempo alargado, pode alterar o tipo do evento, havendo uma sobreposição parcial ou total com um tempo do passado, ou ainda uma relação de inclusão“⁴⁸

a uvádí tyto příkladové věty:

„A Maria lia o jornal quando a Joana chegou.“

„Marie si četla noviny, když přišla Joana.“

„Ontem a Maria estava doente.“

„Včera byla Marie nemocná“

„A Maria estava doente às 5 horas da tarde.“⁴⁹

„Marie byla nemocná v 5 hodin odpoledne“

⁴⁷ „Čas děje, který probíhá, nebo se určitým způsobem opakuje a není přesně ohraničen, nebo – li se nezmiňuje o okamžiku, ve kterém tento děj skončil a ani ve kterém přesně začal“ - MODERNA GRAMÁTICA PORTUGUESA, Evanildo Bechara, Vydavatelství Companhia editora nacional jako 34. vydání, São Paulo 1992, str. 274

⁴⁸ „imperfektum je čas, který nám přináší určitou informaci o minulosti, ale který také v určitých konstrukcích nepředstavuje časové vlastnosti. Jelikož se jedná o rozšířený čas, může měnit typ události, tím, že se překrývá úplně, nebo jen částečně s jiným časem minulým, nebo může měnit vztah jejího zařazení“ - GRAMÁTICA DA LÍNGUA PORTUGUESA, Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte, Isabel Hub Faria a dále Sónia Frota, Gabriela Matos, Fátima Oliveira, Marima Vigário a Alina Villalva, Vydavatelství Caminho, SA jako 6. vydání, Lisabon 2003, str. 156

⁴⁹ Tamtéž, str. 157

První věta představuje děj - „čtení novin“, který ztratil svůj kulminační bod a zároveň to, že „příchod Joany“ je zahrnut do děje „čtení novin“, který mohl pokračovat i dále po příchodu Joany.

Ve druhé a třetí větě, pokud vezmeme v úvahu příslovečná určení času (os adverbiais), zjistíme, že v prvním případě se jedná o časové překrývání dvou časových intervalů a ve druhém příkladě je příslovečné určení času zahrnuto do intervalu „být nemocen“.

Fátima Oliveira také ještě dodává, že imperfektum nemusí vždy popisovat události, které se týkají minulosti, ale také může vyjadřovat určitý způsob:

„o Imperfeito não denota sempre o tempo do passado, mas pode também expressar a modalidade“⁵⁰

A jako příklad uvádí věty:

„Eu, neste momento, bebia um cafezinho ...“

„Já bych si ted' dal kafičko“

V tomto případě je zde imperfektum použito ve funkci podmiňovacího způsobu. V současné evropské portugalské se používá tvar imperfekta pro vyjádření podmiňovacího způsobu. Proto někteří lingvisté, jako například Celso Cunha a Lindley Cintra, nazývají podmiňovací způsob jako „futuro do pretérito“ a považují ho tedy jako jeden z tipů minulých časů.

„Estava à tua espera desde ontem“

„Čekal jsem na tebe už od včerejška“

Zde imperfektum označuje stav (čekání), který již není relevantní v momentě promluvy.

„Se a Rita chegar/chegasse a tempo, íamos ao concerto“

„Pokud Rita přijde / kdyby R. přišla včas, šli bychom na koncert / půjdeme na koncert.“

⁵⁰ „Imperfektum neoznačuje vždy pouze děj, který se odehrál v minulosti, ale může také vyjadřovat modalitu“ - GRAMÁTICA DA LÍNGUA PORTUGUESA, Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte, Isabel Hub Faria a dále Sónia Frota, Gabriela Matos, Fátima Oliveira, Marima Vigário a Alina Villalva, Vydavatelství Caminho, SA jako 6. vydání, Lisabon 2003, str. 157

„*Amanhã ia falar falar consigo ao escritório, está bem?*“⁵¹

„*Zítbra bych si s Vámi promluvil v kanceláři, dobře?*“

V těchto dvou posledních větách je časová perspektiva orientována do času, který následuje po času promluvy, v prvním případě pomocí kondicionálu a v druhém pomocí příslovce „*amanhã*“.

Abychom vše přehledně shrnuli, imperfektum se tedy používá:

1) pro vyjádření časově neohraničených minulých dějů:

„*Otália **tinha** vontade de perguntar mas **temia** ser indiscreta.*“

„*Otália **mêla** chut' se ho na to zeptat, ale **bála se**, že by to nebylo diskrétní.*“

„*Não **fazia** ruído ao andar, como se deslizasse, e **vinha** perdido em meditações.*“

„*Při chůzi **nenadělal** hluk, jen jako by se lehce dotýkal země, a **přicházel** pohroužen v úvahách.*“

„***Fazia** um tempo longo e enjoado, aguaceiros pesados intercalando-se com um chuvisco miúdo e persistente, desses que molham até os ossos.*“

„*Čas **se vlekl** zdlouhavě a nudně, prudké lijáky se střídaly s drobným a vytrvalým mrholením, které promáčí až na kost.*“

2) pro popis okolností, vlastností a stavů v minulosti:

„***Era** uma gente necessitada, eram os mais pobres de todos os pobres, um povo sem eira nem beira, vivendo de biscates e de trabalho pesado, mas nem por isso **deixavam-se** vencer pela pobreza, **colocavam-se** acima da miséria, não **se entregavam** ao desespero, **não eram** tristes e sem esperança.*“

⁵¹ Tamtéž, str. 157

„**Byli** to potřební lidé, nejchudší z chudých, lidé bez cíle a bez prostředků, kteří žili z příležitostné a těžké práce, ale přesto je chudoba **nepřemáhala**, **zůstávali** nad vši tou mizérií, **nepropadali** zoufalství, **neskličoval** je smutek nebo beznaděj.“

„Para descansar **paravam** nos botequins abertos e a voz de Galo Doido **ganhava em** colorido e emoção a cada trago, o elogio de Zico **se fazia** mais sincero, a narração de seus percalços, de sua falta de sorte e da perseguição iníqua movida pela polícia àquele „excelente pai de família“.“

„Aby si odpočinuli, **zastavovali** se v otevřených krčmách a každým douškem **získával** Kokrháčův hlas na zabarvení a pohnutí, chvála Zica **byla** srdečnější a stejně tak i vyprávění o jeho trampotách, o tom, jak nemá štěstí a jak policie nespravedlivě pronásleduje tohoto „znamenitého otce rodiny“.“

„E já **éramos** poucos e **apagava-se** a luz da sala de baile, o « hall » **estava** deserto, na sala de jogo só já quatro jogadores **esperavam** a morte e quando **entrávamos** no bar um homem, sempre o mesmo, **voltava-se** no banco alto e, trazendo o seu copo, **vinha** sentar-se conosco numa mesa.“

„Už nás **bylo** jen pár a v sále **zhasínali**, vstupní hala **byla** pustá, v herně už na smrt **čekali** jen čtyři hráči, a když **jsme** **vstupovali** do baru, jakýsi muž, stále týž, **se otočil** na vysoké stoličce a se sklenkou v ruce **si šel** přisednout k našemu stolu.“

„A noite **caía** por inteiro, as estrelas **eram** inúmeras naquele céu sem lâmpadas elétricas, eles **não falavam** no assunto que ali os levaria.“

„**Byla** už úplná tma, na nebi nerušeném elektrickými žárovkami **zářily** nespočetné hvězdy; **nemluvili** o tom, co je sem přivedlo.“

3) pro vyjádření dějů opakujících se v minulosti:

„Fora disso, **estava** em casa entregue às delícias do lar.“

„Kromě této činnosti **býval** doma a oddával se slastem rodinného života.“

„**Iam** pedir-lhe conselhos, **dizia-se** mesmo possuir êle o dom da vidência mas **não havia** confirmação.“

„Lidé k němu **chodili** na radu, dokonce **se říkalo**, že má dar jasnovidectví, ale pro to **nebyly důkazy**.“

„Mas **saltava** sobre Altiua nas areias da praia, e a **cavalgava** pelas ondas do mar, nunca vira ninguém tão parecido a uma sereia, e lhe **dizia**, a o vento **brincava** nos coqueiros, e êle **tocava-lhe** o ventre côr de cobre:“

„Ale **vrhal se** na Altiuvu na písčných plážích a **stiskal** ji v mořských vlnách, v životě neviděl nikoho tak podobného siréně, a **říkal** jí, když **si** vítr **hrál** v kokosových palmách a on **se dotýkal** jejího bronzového břicha:“

4) pro zachycení děje, který probíhal, když nastal jiný děj minulý:

„**Estava** a vila a **gozar-se** do sossego que finalmente recobriria as coisas quando veio a notícia e fez rugir até os corações mais tolerantes.“

„Městečko **si užívalo** klidu, který konečně zase všechno obestřel, a tu přišla ta novina a rozbušila i ta nejsnášenlivější srdce.“

„E enquanto **não sabia** se fugir dela ou aproximar - me ainda mais, enquanto a minha cabeça **pulsava** como se as trombetas de Josué estivessem para fazer derrubar as muralhas de Jericó, e ao mesmo tempo **desejava e receava** tocar-lhe, ela teve um sorriso de grande alegria, emitiu um gemido submisso de cabra enternecida, e desfez os laços que lhe apertavam o vestido sobre o peito, e fez deslizar o vestido do corpo como uma túnica, e ficou diante de mim como Eva devia ter aparecido a Adão no jardim do Éden.“

„A zatímco **jsem** ještě **nevěděl**, zda před ní mám uprchnout, nebo se k ní ještě víc přiblížit, zatímco mi ve spáncích **bušilo**, jako by polnice Jošuoovy bořily hradby Jericha, a zatímco **jsem dychtil** a současně **se obával** dotknout se jí, radostně **se usmála**, zasténala jako

roztoužená koza, rozvázala tkanice na hrudi a stáhla si šat přes hlavu z těla a stála přede mnou jako Eva před Adamem v zahradě rajske“

„Quando estas histórias aconteceram, Jesuíno Galo Doido ainda **era** vivo e cabo Martim tampouco se havia promovido, por merecimento e necessidade, a sargento Porciúncula, o que, aliás, aconteceu ao fim dos trabalhos, como se verá no momento competente.“

„Když se tohle všechno seběhlo, **byl** Jesuíno Kokrháč ještě naživu a desátník Martin dosud nepovýšil pro zásluhy a z nutnosti na četaře Porciúnculu, což se ostatně stalo až po velkém lopocení, jak o tom bude řeč v pravou chvíli.“

„Quando **ia começar** a descer a ladeira ouviu uma voz a chamá-lo no escuro.“

„Když už **začínal** sestupovat z kopce, uslyšel hlas, který ho volal ve tmě.“

5) pro zachycení dvou minulých současně probíhajících v minulosti:

„Enquanto Salvador **fulava**, o despenseiro **olhava-o** com ódio, e a certa altura não pôde conter-se que não lhe gritasse:“

Jak Salvátor **mluvil**, Cellerarius na něho nenávistně **pohlížel** a pak se dokonce neovládl a vzkřiknul na něho:“

„**Falava**, e **olhava** para Ubertino.“

„**Mluvil** a **díval se** přitom na Ubertina.“

„Jesuíno **ia** a seu lado e **participava** de seus pressentimentos.“

„Jesuíno **šel** po jejím boku a **sdílel** s ní všechny její obavy.“

„Enquanto **esperava** cessasse a perseguição ao jôgo e os disparates de Otália tivessem fim, **ia** ajudando os amigos no morro do Mata Gato.“

„Zatímco **čekal**, až ustane pronásledování her a až skončí Otáliiny rozmary, **pomáhal** přátelům na pahorku Mata Gato.“

6) pro vyjádření zdvořilého a skromného přání (do čestiny se nejčastěji překládá podmíňovacím způsobem, nebo přítomným časem):

„O embrulho eu **queria encontrar** porque tem coisa de estimação ...“

„Balík **bych ráda našla**, protože je v něm něco, co mám ráda ...“

„Por isso mesmo seu amigo **queria** conquistar os mercados do interior.“

„Právě proto **chce** jeho přítel dobýt trhů ve vnitrozemí.“

„Eu só **queria era saber** o que me recorda o nome dêsse tal padrinho ...“

„**Rád bych jen věděl**, co mi připomíná jméno toho kmotra ...“

7) místo podmíňovacího způsobu v podmínkovém souvětí:

„O cabo o matasse, estava no seu direito, êle levantara o olhar para a mulher de um amigo, **reconhecia-o** lealmente.“

„Zabije-li ho desátník, bude na to mít právo, pozvedl své oči k ženě svého přítele, loajálně to uznává.“

„Nunca pensei de ver tantas coisa e, se me contassem, eu **dizia** que era mentira.“

„Jakživ bych si nebyl pomyslel, že uvidím takové věci, a kdyby mi to někdo řekl, prohlásil bych ho za lháře.“

„E vocemecê **matava-o** se não fossem estes dois fragões aéreos que chocaram agora mesmo por cima de si, **matava-o**, sim senhor, mas o trovão atordoou-o obrigando-o a levar as mãos à cabeça e portanto a tirá-las do pescoço do ruivo;“

„A vy **byste ho zabil**, nebýt těch dvou velkých vzdušných balvanů, které se ted' přímo nad vámi srazily, **zabil byste ho**, ano, **zabil**. Ale hrom vás ohlušil a přinutil vás zvednout ruce nad hlavu a sundat je tudíž z ryšavcova krku.“

8) pro vyjádření současnosti děje ve vedlejší větě s dějem ve větě hlavní, který je vyjádřen jakýmkoliv minulým časem. V tomto případě se v češtině používá přítomný čas:

„E quando Otália lhe perguntou quem **era** êsse tal de Martim tão falado e discutido ...“

„A když se jí Otália zeptala, kdo **je** to ten Martin, o němž se tolik mluví a debatuje ...“

„Cabo Martim olhava a cena, orgulhoso, como a perguntar a Massu se alguém na Bahia **tinha** mulher tão bela e tão perfeita dona de casa.“

„Desátník Martin se na tu scénu díval celý pyšný, jako by se chtěl Massua zeptat, jestli někdo v Bahii **má** tak krásnou ženu a tak dokonalou paní domu.“

„Não, explicava-lhe Curió, segurando-lhe as mãos, não podia ser. Entre eles nada **podia** acontecer, seu amor **era** de sacrifício e renúncia.“

„Ne, vysvětloval jí Pěnkava, drže ji za ruce, **nemůže** to být, jejich láska **je** láskou oběti a odříkání.“

„Martins não sabia mesmo se **gostava** ou se **tinha medo** de Sérgio Moura.“

„Martins sám nevěděl dobře, **líbí-li** se mu Moura, anebo **má-li** z něho **strach**.“

Už z těchto uvedených vět na použití imperfekta v portugalštině je možné vyvodit první závěry, že se tento čas do češtiny ve většině případů překládá nedokonavými slovesy v minulém čase, která se také používají pro vyjádření časově neohraničených dějů stejně jako portugalská slovesa v imperfektu. Pokud slovesa v imperfektu vyjadřují opakování, tak jsou do češtiny převážně překládány slovesy, která končí na koncovky –ával, íval,

neboli koncovky, které v češtině vyjadřují děj násobený. Někdy ale autorovi k volbě mezi imperfektem a jednoduchým časem minulým pomůže vlastní význam slovesa. Pokud se jedná o slovesa telická, která vyjadřují děj momentánní, tedy takový, který nemá žádné trvání. V tomto případě tyto slovesa v imperfektu vyjadřují určité opakování děje v minulosti. Také může záležet na typu věty, ve které se vyskytují.

„A repetição no passado decorre da natureza semântica do verbo (verbos télicos) quanto do tipo oracional em que insere⁵²:

a) no primeiro temos:

„Lá vejo o atalho que vai dar na várzea .../ Lá o barranco por onde eu subia! ...“ (C. de Abreu – O 108)

„Tam vidím zkratku, která vede na pole .../ Tam rokli, kterou jsem stoupal nahoru! ...“

b) no segundo caso trata-se de periodo composto por subordinação em que a oração dependente é de caráter condicional-temporal⁵³:

„Quando me via, afastava-se. As irmãs temiam-no, tirante Rita, a mais nova, com quem ele brincava puerilmente e a quem obedecia se lhe ela pedia () que não andasse com pessoas mecânicas“⁵⁴ (C. C. Branco – AP 326)

„Pokaždé když mě viděl, vyhýbal se mě. Sestry se ho bály, tedy kromě Rity, nejmladší z nich, se kterou si hrál a kterou poslouchal když ho o něco požádala () aby nechodil s mechanickými lidmi“

⁵² „Opakování v minulosti je dáno povahou slovesa (telická slovesa) a také typem věty, ve které se sloveso vyskytuje“ - A SINTAXE DO VERBO E OS TEMPOS DO PASSADO EM PORTUGUÊS, Ataliba T. de Castilho, Vydavatelství Alfa, Faculdade de Filosofia Ciencias e Letras de Marília, Departamento de Letras, březen 1966, str.135

⁵³ „Ve druhém případě se jedná o souvětí podřadné, ve kterém má vedlejší věta časově-podmínkový charakter“ – tamtéž, str. 136

⁵⁴ A SINTAXE DO VERBO E OS TEMPOS DO PASSADO EM PORTUGUÊS, Ataliba T. de Castilho, Vydavatelství Alfa, Faculdade de Filosofia Ciencias e Letras de Marília, Departamento de Letras, březen 1966, str. 136

3. 1. 2. Minulý čas jednoduchý (pretérito perfeito simples)

Dalším portugalským minulým časem je jednoduchý minulý čas (pretérito perfeito simples), který se tvoří odtržením koncovek z infinitivu -ar, -er a -ir a nahrazením koncovkami:

u sloves na -ar	na -er	na -ir
-ei -amos	-ei -emos	-i -imos
-aste -astes	-este -estes	-iste -istes
-ou -aram	-eu -eram	-iu -iram

Jednoduchý minulý čas se užívá k popisu časově ohraničených událostí, které proběhly v minulosti. Všichni významní jazykovědci se shodují na tom, že „pretérito perfeito simples“ prezentuje děj ve svém celku, kde není důležité jeho trvání, ale to, že je ukončený, dovršený a bez vztahu k přítomnosti.

Ataliba T. de Castilho o tomto čase říká: cit. „*O pretérito retrata (quase sempre) o processo em sua globalidade, sonhando dêle uma perspectiva mais rica de calor humano*“⁵⁵.

„*O isolamento do pretérito em frases curtas não faz senão insistir em seu caráter preciso, determinado e conclusivo*“⁵⁶ (H. Sten)

Evanildo Bechara tento čas definuje jako: cit. „*o tempo que fixa e enquadra a ação dentro de um espaço de tempo determinado.*“⁵⁷

⁵⁵ „Minulý čas jednoduchý (téměř vždy) líčí děj ve svém celku, a tím zatajuje nejbohatší perspektivu lidského nadšení“ - A SINTAXE DO VERBO E OS TEMPOS DO PASSADO EM PORTUGUÊS, Ataliba T. de Castilho, Vydavatelství Alfa, Faculdade de Filosofia Ciências e Letras de Marília, Departamento de Letras, březen 1966, str. 125

⁵⁶ „Osamocený výskyt minulého času v krátkých větách, neznámá nic jiného, než že zdůrazňuje jeho uzavřenost, ukončenost“ - Tamtéž, str. 125

Tento čas tedy nahlíží na děj jako na uzavřený celek, který má přesně určený začátek a konec.

Fátima Oliveira označuje tento čas jako „sempre terminativo“, to znamená, že označuje okamžik, ve kterém stav nebo určitá událost proběhla, a v případech, ve kterých dochází ke kulminačnímu bodu děje, označuje trvalý stav:

„Marca um momento em que um estado ou um evento terminou, podendo só nos casos em que há culminação inferir-se um estado consequente“⁵⁸

A uvádí dva příklady vět, ve kterých k tomuto dochází:

„A Maria ganhou a corrida“ – „Corrida está ganha“

„Marie vyhrála závod“ – „Závod je vyhraný (Marii)“

„A Maria escreveu a carta“ – „A carta está escrita“.

„Marie napsala dopis“ – „Dopis je napsaný“

Fátima Oliveira ještě dodává, že jednoduchý minulý čas se používá nejen pro vyjádření minulosti, ale také uvádí větu, kde je jednoduchého minulého času užito pro vyjádření následnosti k ději ve větě hlavní a uvádí příklad:

„Quando a Maria volta da viagem daqui a um mês, já o Rui concluiu o curso há uma semana“⁵⁹

„Až se Marie za měsíc vrátí z cest, Rui už týden bude mít ukončený kurz“

⁵⁷ „Čas, který zachycuje a zařazuje děj do časového prostoru, který je přesně určen“ - MODERNA GRAMÁTICA PORTUGUESA, Evanildo Bechara, Vydavatelství Companhia editora nacional jako 34. vydání, São Paulo 1992, str. 274

⁵⁸ GRAMÁTICA DA LÍNGUA PORTUGUESA, Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte, Isabel Hub Faria a dále Sónia Frota, Gabriela Matos, Fátima Oliveira, Marima Vigário a Alina Villalva, Vydavatelství Caminho, SA jako 6. vydání, Lisabon 2003, str. 156

⁵⁹ Tamtéž, str. 156

Abychom vše přehledně shrnuli, jednoduchý minulý čas (pretérito perfeito simples) se používá pro:

1) vyjádření dovršených jednorázových dějů nebo změn stavu v minulosti. Často bývají doprovázeny výrazy jako „ontem“, „no ano passado“ apod.:

„Uma noite **fui bater** à tua cela, e tu não estavas.“

„Jednou v noci **jsem zaklepal** na dveře tvé cely a tys tam nebyl.“

„A viagem **durou** duas semanas entre vicissitudes várias, e durante esse tempo **tive ocasião de conhecer** (nunca o bastante, como estou convencido) o meu novo mestre.“

„Cesta **trvala** tři týdny, při nichž došlo k mnoha událostem a při kterých jsem lépe (i když ne dostatečně) **poznal** svého mistra.“

„**Tive** muitas discussões em Oxford com o meu amigo Guilherme de Ockham, que está agora em Avinhão.“

„Hodně **jsem** o tom **diskutoval** v Oxfordu s mým přítelem Vilémem z Ockhamu, který je nyní v Avignonu.“

„**Corei**, depois **tive um arrepio**.“

„**Zrudl jsem**, **dal se do mne třas**.“

„Num só ano **esteve** em três casas.“

„V jediném roce **vystřídala** tři domácnosti.“

2) zachycení po sobě následujících dějů, které proběhly v minulosti:

„**Entrou, sentou-se, esteve, demorou-se!**“

„**Byla uvnitř, posadila se tu, a jak se tady zdržela!**“

„Antônio Vítor a **espancou** quando **soube**, Raimunda **arrancou** o nome do responsável, **foi lá, armou** barulho.“

„Otec ji **ztloukl**, když se to **dověděl**, matka **zjistila** jméno viníkovo, **šla** za ním a velmi důrazně **si s ním promluvila**.“

„Avšak jakmile se o tom, co se stalo, dověděla Maria da Graça, **sbalila** své věci a **odešla** tak tiše, jak přišla.

„Maria da Graça, porém, ao saber do fato, **arrumou** suas coisas e **foi embora**, tão silenciosa como viera.“

„Druhý okamžik, ten senzační, **nastal**, když podala pálenku a postavila láhev na stůl k dispozici návštěvníkům, **posadila se** na taburetek a **dala** nohu přes nohu.“

„O segundo momento, sensacional, **foi** quando ela, após ter servido a cachaça e colocado a garrafa sobre a mesa, à disposição das visitas, **sentou-se** num tamborete e **cruzou** as pernas.“

„**Pracoval** nejdříve na plantážích, byla to dřina, pak **zabíjel** lidi, **byl raněn** a **darovali mu** kus země.“

„Ele **trabalhou** nas roças, pegou no pesado, depois **matou** gente, **foi ferido**, **ganhou** um pedaço de terra.“

3) děje, které skončily v dosud trvajícím období, ale o nichž víme nebo předpokládáme, že se již nebudou znovu opakovat.

„Como **fez** esta noite.“

„Jak to **udělala** dnes večer.“

„*Você esteve com eles esta noite, não foi?*“

„*Ale byl jste s nimi dnes večer, ne?*“

„*Hoje que eu vim ao Passeio ...*“

„*Zrovna dnes, když jsem se vypravila na Korzo ...*“

„*Encontrei esta manhã o conselheiro, que me disse que vinha.*“

„*Potkala jsem dnes ráno radu a ten mi slíbil, že přijde.*“

Již z těchto ukázek na použití minulého času jednoduchého je zjevné, že se do češtiny většinou, na rozdíl od imperfekta, překládá většinou dokonavými slovesy v minulém čase. Ale ne vždy je tomu tak. Ataliba T. de Castilho říká, že časové rozpětí může být ovlivněno samotným významem slovesa nebo určitými příslovci, které sloveso doprovází:

„*A noção temporal do pretérito pode ser matizada pelo sémantema do verbo ou por certos advérbios.*“⁶⁰

Pokud se jedná slovesa telická, tak tyto slovesa popisují děj již kompletně ukončený v minulosti a je ho možné zobrazit jako okamžitý a jednorázový:

„*Se o verbo é télico, isto é, se indica uma ação completamente acabada no passado, sendo-nos possível visualizá-la como um todo*“⁶¹

„*Vacilou um segundo e caiu desamparado aos pés de Teresa.*“⁶² (C.C. Branco – AP 379)

„*Na okamžik se zachvěl a spadl bezmocně k nohám Terezy.*“

Pokud se ale jedná o tzv. slovesa atelická, tedy o slovesa, která označují trvání děje, tak Ataliba T. de Castilho říká, že v tomto případě se zde ztrácí dojem celistvosti děje:

⁶⁰ „Časový význam minulého času jednoduchého může být zabarven sémantémem slovesa, nebo určitými příslovci“ - A SINTAXE DO VERBO E OS TEMPOS DO PASSADO EM PORTUGUÊS, Ataliba T. de Castilho, Vydavatelství Alfa, Faculdade de Filosofia Ciências e Letras de Marília, Departamento de Letras, březen 1966, str. 126

⁶¹ Tamtéž, str. 126

⁶² Tamtéž, str. 126

„Se o verbo é atélico, isto é, se indica duração, perde-se aquela impressão de unidade de ação“⁶³

„Contemplou os seus libros com tanto afeto, como se em cada um estivesse uma página da história do seu coração“ (C. C. Branco – AP 337).

V tomto případě jsou většinou slovesa překládána do češtiny tvarem nedokonavým. Dále se převážně překládá „pretérito perfeito simples“ tvarem nedokonavým v časově ohraničených větách v minulosti, nebo ve větách, kde je sloveso ve tvaru minulého času jednoduchého, ale nachází se v záporu. V této situaci ve většině případů překládáme portugalský minulý čas jednoduchý do češtiny slovesy v nedokonavém tvaru. Jako příklad uvádím tyto věty:

„Encostou-se nas pernas descobertas, como fazia diàriamente, mas nessa noite quase **não dormiu**, roçando - se na mãe que roncava.“

„Přitiskl se k odkrytým nohám, jak to dělal denně, avšak této noci skoro **nespál** a třel se o chrápající matku.“

„Antônio Vítor **dormiu** essa noite com a Vampireza e no domingo não voltou para a roça, passou mais outra noite em Itabuna, fêz descer champanha no cabaré. Desde o dia do casamento de Don' Ana, que era o dia do seu casamento também, ele não provava champanha.“

„Antonio Vítor spal tu noc **spal** (zde je použito sloveso „spát“ v nedokonavém tvaru s dokonavým významem jednorázové akce - se vyspal) s Vampirezou a ani v neděli se nevrátil na statek. Zůstal v Itabuně také další noc a poručil si v kabaretu šampaňské. Od svatby dony Anny, která se konala stejného dne jako jeho vlastní, neokusil šampaňského vína.“

„Nessa noite Jorge **dormiu** profundamente.“

„Té noci Jorge tvrdě **spal**.“

⁶³ Tamtéž, str. 126

Na této ukázce je zřetelné, že nelze do češtiny překládat „perfektní“ tvar portugalského slovesa „dormir“ dokonavou formou slovesa „spát“ jako „vyspal“, „pospal“, ale pouze nedokonavou formou jako „spal“, jinak by tato věta nedávala v češtině žádný smysl.

*„E foram apenas os monges da Hibernia que nos seus mosteiros **escreveram e leram** , **leram e escreveram**, e iluminaram, e depois se lançaram em navicelas feitas de pele de animais e navegaram até estas terras e as evangelizaram como se fossem infiéis, compreendes?“*

*„Pouze hybernští mnichové ve svých klášterích **psali a četli, četli a psali a malovali** a pak nasedli na své lodičky ze zvířecích kůží a dopluli až do těchto krajů a evangelizovali je, jakoby tu žili nevěřící, chápeš?“*

*„A já jsem také **jedl** ty tvé jahody , Hyacinte!“*

*„E eu **comi** dos teus morangos, Jacinto!“*

3. 1. 3. Minulý čas složený (pretérito perfeito composto)

Další z portugalských časů vyjadřujících určitým způsobem minulost je „pretérito perfeito composto“, tedy minulý čas složený.

Tvoří se pomocí slovesa „ter“ v přítomném čase, tedy: „tenho“, „tens“, „tem“, „temos“, „tendes“, „têm“ + přičestí minulého slovesa významového.

Tento čas má v portugalštině zvláštní aspektuální vlastnosti, které ho odlišují od paralelních konstrukcí, které najdeme v ostatních románských jazycích.

Fátima Oliveira definuje tento čas takto:

„o Pretérito Perfeito Composto não marca perfectividade, nem claramente tempo passado, mas antes a duração de uma situação iniciada no passado e que continua no

presente (da enunciação), podendo ainda apresentar uma leitura de iteratividade, por vezes apoiada por expressões adverbiais. “⁶⁴

Z její definice je tedy možné vyčíst, že tento čas v sobě nezahrnuje perfektivní rys, ale spíše rys iterativní, který může být zesílen příslovci a příslovečnými výrazy. Nepovažuje ho ani tak úplně za minulý čas, jelikož popisuje děj, který začal v minulosti, ale který dále pokračuje i v okamžiku promluvy.

Celso Cunha a Lindley Cintra popisují pretérito perfeito composto následovně:

„A forma composta (do pretérito perfeito) exprime geralmente a repetição de um acto ou a sua continuidade até ao presente em que falamos. “⁶⁵

Ataliba T. de Castilho upozorňuje na dvě hodnoty minulého času složeného, a to na: děj, který trvá v minulosti a děj, který se v minulosti opakuje, přičemž děj v obou případech pokračuje i do přítomnosti:

„Dois são os valores do perfeito português: ação que dura no passado e ação que se repete no passado, estendendo-se em ambos os casos até ao presente. “⁶⁶

Pokud se jedná o atelické sloveso, tak má děj určité trvání: cit. *„A ação dura se o verbo é atelico.* “⁶⁷

„Tem andado alegre como sempre, é uma tontinha. “⁶⁸ (M. de Assis – DC 115)

„V poslední době je jako vždy velmi veselá, je to takový hlupáček“

Pokud je sloveso telické, pak děj, který popisuje, se opakuje: cit. *„A ação é iterativa se o verbo é télico.* “

„Tenho perdido um dinheirão por causa dele, nem tu imaginas“ ⁶⁹ (A. Ribeiro – JT 219)

⁶⁴ GRAMÁTICA DA LÍNGUA PORTUGUESA, Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte, Isabel Hub Faria a dále Sónia Frota, Gabriela Matos, Fátima Oliveira, Marima Vigário a Alina Villalva, Vydavatelství Caminho, SA jako 6. vydání, Lisabon 2003, str. 159

⁶⁵ Breve GRAMÁTICA DO PORTUGUÊS CONTEMPORÂNEO, Cunha Celso a Cintra Lindley, Vydavatelství Edições João Sád a Costa jako 18. vydání, Lisabon 2006, str. 328

⁶⁶ A SINTAXE DO VERBO E OS TEMPOS DO PASSADO EM PORTUGUÊS, Ataliba T. de Castilho, Vydavatelství Alfa, Faculdade de Filosofia Ciências e Letras de Marília, Departamento de Letras, březen 1966, str. 143

⁶⁷ Tamtéž, str. 143

⁶⁸ Tamtéž, str. 143

„Ani si neumiš představit, kolik jsem kvůli němu poslední dobou utratil peněz.“

Další významná lingvistka Henriqueta Costa Campos ve své studii srovnává „pretérito perfeito simples“ a „pretérito perfeito composto“ na následujících větách:

- 1) *„O Pedro esteve doente.“*
- 2) *„O Pedro tem estado doente.“*
- 3) *„Depois da sua fuga X, viveu em África.“*
- 4) *„Depois da sua fuga, X tem vivido em África.“*
- 5) *„O Sud chegou atrasado.“*
- 6) *„O Sud tem chegado atrasado.“⁷⁰*

První a třetí věta odkazují na lokalizované a zároveň ukončené děje v čase T_2 , který se odehrál před časem výpovědi T_0 . Pokud se jedná o věty číslo 2 a 4, ty odkazují na děje, které začaly v čase T_2 , který proběhl před časem výpovědi T_0 , ale pokračují až do času výpovědi T_0 .

Větu *„O Pedro tem estado doente“* je možné podle Henriquety Costy Campos vyložit tak, že během určitého časového úseku byl Pedro nemocen, ale nyní, tedy v momentě výpovědi, už nemocen není. Vzdálenost v čase momentu, kdy Pedro byl nemocen od momentu, kdy už nemocen není, může být velmi malá, ale vždy podle ní nějaká musí být:

„Posso glossar: durante um certo tempo o Pedro esteve doente mas agora, no momento em que falo, ele já não está doente. A distância entre o momento em que Pedro deixou de estar doente e o momento T_0 pode ser infinitamente pequena (Pedro pode ter ficado bom há apenas cinco segundos), mas é necessariamente não nula.“⁷¹

Pokud se týká věty číslo 5, tak predikativní vztah jako takový, se chová jako otevřený, i když je vložen do momentu výpovědi, kterou „pretérito perfeito simples“ označuje. Je reprezentována uzavřeným časovým intervalem, ve kterém se shodují počátek a konec děje a jsou zredukovány do pouhého bodu, který je situován nalevo od T_0 . Je možné říci,

⁶⁹ Tamtéž, str. 143

⁷⁰ PRETÉRITO SIMPLES / PRETÉRITO PERFEITO COMPOSTO: uma oposição aspectual e temporal, Henriqueta Costa Campos, vydala Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, Universidade Nova de Lisboa, str. 27

⁷¹ Tamtéž, str. 28

že ve významu sloves přechodných jako je sloveso „chegar“ je zanedbatelný přechod mezi počátkem, průběhem a koncem děje.

Ve druhé a čtvrté větě predikativní vztah lokalizovaný ve vztahu T_0 , je reprezentován polootevřeným intervalem, jehož hranice se nachází v jakémkoliv bodě času T_2 , který proběhl před časem T_0 . Tento interval pokračuje až do času T_0 a je v něm současně zahrnut. Znamená to tedy, že „pretérito perfeito composto“ popisuje proces, který začíná v čase T_2 , ale který pokračuje až do času, ve kterém probíhá výpověď, a podle gramatika Óscara Lopese tento proces probíhá i v momentě promluvy:

*„Pretérito perfeito composto exprime um processo cujo momento inicial é anterior a presente, mas cujo momento extremo final não está definido: é um pretérito durativo, imperfeito (ou não dado como perfeito) relativamente ao momento presente.“*⁷² (O. Lopes, 1971: 232 - 233)

A jako příklad uvádí větu:

*„Hoje, no entanto, tenho estudado.“*⁷³

„Dnes se celý den učím.“

Tato věta vyjadřuje proces, jehož počátek předchází moment výpovědi, a který nemá definován přesný konec. Do češtiny bychom slovesný tvar „tenho estudado“ přeložili tvarem přítomného času „studuji“, „učím se“.

Naopak interpretace Paiva Boléa tohoto času se lehce liší od výše uvedených interpretací. Pokud někdo podle něj řekne větu „tenho estado doente“, vztahuje se to na blízký časový úsek, který pokračuje až do okamžiku výpovědi. Tento stav „být nemocen“ je minulý, ale blíží se značně aktuálnosti. Jsme podle něj schopní najít ještě nějaké známky nemoci na osobě, která tuto nemoc prodělala. V případě, že bychom chtěli prodloužit stav nebo děj až do současnosti vzhledem k momentu výpovědi, je třeba podle Boléa užít perifrastickou vazbu se slovesem „andar“: „tenho andado constipado“:

„... se disser „tenho estado doente“ então refere-se a um lapso de próximo, que se estende até ao momento presente. O estado é também passado, mas aproxima-se da actualidade; nós somos levados intuitivamente a descobrir ainda no rosto alguns

⁷² Tamtéž, str. 29

⁷³ Tamtéž, str. 29

vestígios de doença (...). No caso de querer prolongar o estado (ou ach) até ao momento em que falo, terei de empregar a perífrase com andar: „tenho andado constipado“ (e ainda me não passou de todo a constipação)“⁷⁴ (Boléo, 1936:5)

Pokud jde o poslední větu, tedy o větu číslo 6 - „O Sud tem chegado atrasado“- tak tato věta vypadá komplexněji než ostatní příklady vět. Začneme-li analyzovat tvary, které tvoří slovesný predikát, nalezneme v nich momentánní povahu slovesa „chegar“ spojenou s aspektuální hodnotou „uskutečněného procesu“ minulého participia. Tímto je již vytvořený proces, který v sobě zahrnuje jak koncovou, tak počáteční hranici, která se v tomto případě redukuje na pouhý bod (okamžitý aspekt). Z kombinace procesu, který dále nemůže pokračovat, jelikož se redukuje v pouhý bod s hodnotou, která začala v čase T_2 . Ten proběhl před časem promluvy T_0 a dále v tomto čase pokračuje. Z toho vyplývá nekonečné opakování tohoto procesu, který začal v čase T_2 . V důsledku toho v případě momentánních sloves, „préterito perfeito composto“ získává iterativní hodnotu a může být interpretován jako:

- a) polootevřený interval, který je ohraničený vlevo v čase T_2 a vpravo zcela otevřený, tedy bez jakéhokoli ohraničení.
- b) zahrnutý v tomto polootevřeném intervale, jako neurčitý a nesouvislý sled uzavřených intervalů, ze kterých se první nachází v čase T_2 .

Ve zkratce se tedy „préterito perfeito composto“ používá pro:

- 1) děje, které již v minulosti skončily, ale které mají nějaký vztah k přítomnosti, anebo jejichž následky v přítomnosti dosud přetrvávají

„Tenho trabalhado muito e também matutado muito.“

„Hodně jsem se nadřel a taky hodně nepřemejšlel.“

⁷⁴ PRETÉRITO SIMPLES / PRETÉRITO PERFEITO COMPOSTO: uma oposição aspectual e temporal, Henriqueta Costa Campos, vydala Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, Universidade Nova de Lisboa, str. 30

2) děje, které proběhly nedávno nebo ještě probíhají v trvajícím časovém období. Často bývají doprovázeny výrazy jako „ultimamente“, „nos últimos tempos“, „hoje“, „até hoje“ apod.

„Ó Sebastião, um rapaz alto, que eu **tenho visto** todos estes dias entrar para casa do Jorge, é o Basílio de Brito, pois não é?“

„Sebastian; o, ten vysoký chlapec, kterého **jsem** *ted'* v poslední době **viděl** denně chodit do Jorgova domu, je ten Basílio de Brito?“

„Estou hoje esquisito; **tenho andado** ultimamente fora dos eixos ...“

„Je mi dneska nevolno, poslední dobou **nejsem** nějak ve své kůži ...“

„É verdade, **tenho estado** a pensar hoje nisto.

„Je sice pravda, že mě to **napadlo** teprve dnes, ale mám své důvody.“

„Nos últimos tempos o doutor **tem andado** arredio ...“

„Poslední dobou **jsme** vás **postrádali**, pane doktore ...“

„É que você **tem andado** tristonho.“

„Poslední dobou **jste** **vypadal** nějak posmutněle.“

„**Tem-me pesado** tanto no espírito, ultimamente ...“

„Poslední dobou mi **ležl** na mozek.“

3) děje, které se uskutečnily v minulosti, ale pravděpodobně se budou opakovat také ještě v budoucnosti

*„Bem sabe o que êle **tem feito** ... Vai ficar como uma fera, é capaz de me mandar matar ...“*

*„Dobře víte, co **dovede**. Bude se chovat jako divoké zvíře, je schopen mě dát zabít ...“*

*„Meu bom Adso - disse o mestre. Em toda a viagem te **tenho ensinado** a reconhecer os traços com que o mundo nos fala como um grande livro.“*

*„Můj výtečný Adsone,“ řekl mistr, „po celou cestu tě **učím** rozpoznávat stopy, skrze něž k nám svět promlouvá jako velikánská kniha.“*

*„E ainda **tenho ajudado, tenho ajudado** muita gente ...“*

*„**Pomáhám a pomohl jsem** už tolika lidem ...“*

Zde v tomto případě se „pretérito perfeito composto“ zpravidla překládá do češtiny přítomným časem.

Z tohoto souhrnu můžeme konstatovat, že se minulý čas složený (pretérito perfeito composto) do češtiny většinou překládá minulým časem se slovesy v dokonavém i nedokonavém tvaru v kombinaci s přítomným časem. Je důležité, aby bylo dostatečně vyjádřeno to, že se děj vyskytoval často v minulosti a bude pravděpodobně probíhat i dále v budoucnosti, anebo pouhým přítomným časem doprovázeným adverbialními výrazy jako jsou např. „pořád“, „v poslední době“, „poslední dobou“ atd.

3. 1. 4. Předminulý čas složený a předminulý čas jednoduchý (pretérito mais-que-perfeito composto, pretérito mais-que-perfeito simples)

Dalšími a zároveň posledními minulými časy v portugalštině jsou předminulý čas složený a předminulý čas jednoduchý (pretérito mais-que-perfeito composto a pretérito mais-que-perfeito simples).

Předminulý čas složený se tvoří pomocí pomocného slovesa „ter“ nebo „haver“ ve tvaru imperfekta indikativu – „tinha“ nebo „havia“ („tinhas“ / „havas“, „tinha“ / „havia“, „tínhamos“ / „havíamos“, „tínheis“ / „háveis“, „tinham“ / „havam“) a přičestím minulým významového slovesa.

Předminulý čas jednoduchý se tvoří odtržením koncovek -ar, -er a -ir z infinitivu a přidáním koncovek:

u sloves na -ar	na -er	na -ir
-ara -áramos	-era -êramos	-ira -íramos
-aras -áreis	-eras -êreis	-iras -íreis
-ara -aram	-era -eram	-ira -iram

Fátima Oliveira poznamenává o tomto čase:

„Esse tempo é essencialmente anafórico na medida em que necessita, para a sua localização temporal no passado, de um outro ponto de referência, isto é, um Ponto de Perspectiva Temporal, também passado, que habitualmente se encontra expresso no

quadro de uma frase complexa ou de texto, mas que também se pode reconstruir ou inferir. “⁷⁵

Předminulý čas složený a předminulý čas jednoduchý mají stejné použití:

„Não há diferenças temporais entre a forma simples e a composta, tendo sido infrutíferas as pesquisas voltadas para este ponto” “⁷⁶

Používají se tedy k vyjádření:

1) děje, který proběhl před jiným dějem minulým, který může být vyjádřen jakýmkoliv minulým časem

*„Chegou com ela, largou a mala, abriu a porta, foi aí que eu vi o número, nunca **tinha reparado** antes.”*

*„Přišli spolu, postavil kufr, votevřel dveře a právě přitom jsem zahlíd to číslo, nikdy **předtím jsem si ho nevšim**.”*

*„Saiu da cadeia magro e sujo, **tinha passado** oito dias num porão úmido sem direito a banho.”*

*„Vyšel z vězení hubený a špinavý, **strávil** týden ve vlhkém sklepě bez práva na umytí.”*

*„Lá estavam todos eles, só faltava Curió, arriara após o almoço , **tivera** de ser levado.”*

*„Byli tam všichni, jenom Pěnkava scházel, po obědě **padl** na zem, **museli** ho vynést.”*

⁷⁵ „Tento čas je hlavně anaforický, do té míry že, vyžaduje, pro své časové umístění v minulosti, jiného referenčního bodu, tedy, Časové Perspektivy, která se také nachází v minulosti a obvykle je vyjádřena v rámci souvětí nebo textu a je možné ji rekonstruovat, vyvodit“ - GRAMÁTICA DA LÍNGUA PORTUGUESA, Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte, Isabel Hub Faria a dále Sónia Frota, Gabriela Matos, Fátima Oliveira, Marima Vigário a Alina Villalva, Vydavatelství Caminho, SA jako 6. vydání, Lisabon 2003, str. 161

⁷⁶ „Není žádný rozdíl mezi složenou a jednoduchou formou předminulého času, žádné výzkumy neprokázaly žádné upřednostňování v použití té, či oné formy“ - A SINTAXE DO VERBO E OS TEMPOS DO PASSADO EM PORTUGUÊS, Ataliba T. de Castilho, Vydavatelství Alfa, Faculdade de Filosofia Ciências e Letras de Marília, Departamento de Letras, březen 1966, str. 147

„Mas saltava sobre Altiua nas areias da praia, e a cavalgava pelas ondas do mar, nunca **vira** ninguém tão parecido a uma sereia, e lhe dizia, a o vento brincava nos coqueiros, e éle tocava-lhe o ventre côr de cobre:“

„Ale vrhal se na Altivu na písečných plážích a stiskal ji v mořských vlnách, v životě **neviděl** nikoho tak podobného siréně, a říkal jí, když si vítr hrál v kokosových palmách a on se dotýkal jejího bronzového břicha:“

Ze stylistického důvodu někdy dochází ke střídání předminulého času jednoduchého a složeného:

„No domínio estilístico se notam certas preferências pelo mais-que-perfeito composto, quando se deseja evitar a semelhança formal como o pretérito (recorde-se que amaverant e amaverunt > amaram), ou quando se busta uma expressividade maior encontrável nas perífrases“⁷⁷ (L. Mourin)

„Onde **estivera**? O que **tinha acontecido**? Porque **não dera notícias**?“

„Kde **byla**, co **se stalo**, proč o sobě **nedala vědět**?“

„Quis saber então o que **tinha feito** a senhora, se saíra, quem **estivera**...“

„Pak se ptala, co **dělala** paní, zda chodila ven, kdo u ní **byl** ...“

„**Tinha mudado** muito por fôra, **envelhecera**, sua elegância de jogador **havia**, há muito, **desaparecido**. Mas restava-lhe aquêê entusiasmo, aquêê amor à aventura, ao imprevisto que o fizera vir para estas terras há trinta anos passados.“

„**Změnil se** velmi, **zestárl** a také jeho hráčská elegance **byla již** dávno **ta tam**, ale zůstalo mu jeho nadšení, záliba v dobrodružství, v nepředvídaném, která ho vrhla do vřavy v Sequeiro a učinila nakonec zajatcem krásných očí dony Anny.“

2) předčasnosti k ději ve větě hlavní, který je v jakémkoli z minulých časů, v souslednosti časové indikativní

⁷⁷ A SINTAXE DO VERBO E OS TEMPOS DO PASSADO EM PORTUGUÊS, Ataliba T. de Castilho, Vydavatelství Alfa, Faculdade de Filosofia Ciencias e Letras de Marília, Departamento de Letras, březen 1966, str. 147

„Não sabia se o padre **reparara** nele; êle, sim, conhecia muito bem o reverendo.“

„Nevěděl, zda si ho kněz **všiml**; on znal samozřejmě důstojného pána velmi dobře.“

„Saímos da sala maldita, mas agora não sabíamos para onde **se tinha dirigido** o velho, e a escuridão continuava a ser total.“

„Vyšli jsme z prokleté místnosti, ale to jsme už vůbec nevěděli, kam stařec **zamířil**, a tma vůkol byla naprostá.“

3) předminulý čas jednoduchý se v literatuře také někdy používá namísto:

a) jednoduchého i složeného kondicionálu:

„Um pouco de mais de sol – e **fora** (teria sido) brasa“⁷⁸ (Mário de Sá-Carneiro, P, 69)

„Oh! Se lutei!... mas **devera** (deveria)

Expor-te em pública praça,

Como um alvo à população,

Um alvo aos dictérios seus!“⁷⁹ (Gonçalves Dias, PCPE, 270)

b) konjunktivu imperfekta, v běžném jazyce se toto použití ustálilo v určitých zvolacích větách:

„-**Pudera!** ... - gritou D. Maria da Assunção, já à porta da rua, traçando o seu mantelete.“

„Jak by ne! ...“ zvolala dona Maria da Assunção již od domovních dveří, přehazujíc přes sebe plášť.“

⁷⁸ Breve GRAMÁTICA DO PORTUGUÊS CONTEMPORÂNEO, Cunha Celso a Cintra Lindley, Vydavatelství Edições João Sád a Costa jako 18. vydání, Lisabon 2006, str. 329

⁷⁹ Tamtéž, str. 329

„**Pudera!**“

„*To je nadělení!*“

„**Tomara** ela! *Quem dera!*“

„*Však ona by jela, jen kdyby to šlo!*“

„**Tomara** não fosse ...“

„*Kéž by tomu tak nebylo ...*“

„**Tomara** tivesse *aprontado seus alguns!*“

„*Kéž by jich pár povylezlo!*“

„**Quem me dera** ter a coragem da senhora para largar tudo e ir embora assim, passar fome, sofrer, viver uma vida ruim, mas com aquela ... - calou - se, subitamente envergonhada. “

„*Kdybych tak měla vaši odvahu, abych všechno opustila, šla pryč, snášela třeba hlad a žila těžkým životem , ale s ním ...*“ náhle ustala, všechna v rozpacích. “

4) oproti předminulému času složenému, předminulý čas jednoduchý může nahradit v podmínkových souvětích konjunktiv imperfekta, spojka nemusí být vždy vyjádřena

„*Se não fôra a subvenção dele, eu não teria podido frequentar o colégio.*“⁸⁰

„*Kdyby nebylo jeho podpory, nebyl bych mohl chodit do gymnasia*“

⁸⁰ STRUČNÁ MLUVNICE PORTUGALŠTINY, Zdeněk Hampl, vydalo nakladatelství Academia, Praha 1972, str. 291

„*Quisera* êle, e tudo estaria resolvido.“⁸¹ (místo „*Se quisesse, tudo ...*“)

„*Kdyby chtěl, všechno by bylo vyřešeno.*“

„*Errámos todos - declarou Elrond. Mas, se **não fora** (namísto „*tivesse sido*“) a sua vigilância, talvez as Trevas já se tivessem abatido sobre nós.*“

„*Všichni jsme udělali chybu, ”řekl Elrond,” a nebyt tvé bdělosti, Tma by nás už možná byla zavalila.*“

Pokud jde o překlad předminulého času složeného a jednoduchého do češtiny, je důležité znovu zdůraznit, že v češtině zanikl předminulý čas, na který je možné narazit pouze v archaickém jazyce. Z tohoto důvodu čeština většinou pro vyjádření předčasnosti používá lexikální prostředky jako „už“, „předtím“ atd. ve spojení s dokonavými i nedokonavými tvary sloves v minulém čase podle okolnosti, jelikož jejich vidová hodnota závisí podle všeho na lexikálně sémantickém obsahu daného slovesa a na kontextu.

Uvedené příklady k použití jednotlivých minulých časů, které by měly přinést kompletní výčet základních situací, ve kterých se dané formy užívají, byly, jak už bylo řečeno, použity z korpusu Intercorp. Příkladové věty byly vybrány jednoduché a pokud možno jednoznačné, ale bez jakéhokoliv širšího kontextu. Jelikož se jedná o korpus s literárními texty, tak také velice záleží na subjektivním pohledu překladatele, který daný text překládal.

⁸¹ Tamtéž, str. 291

4. Závěr

Po názorném výčtu všech možných situací, ve kterých se používají portugalské minulé časy a uvedením jejich českého překladu, je možné shrnout a vyvodit tyto závěry:

Jednoduchý čas minulý (pretérito perfeito simples), pokud je použit v popisu jednorázového děje, je povětšinou překládán do češtiny slovesy v minulém čase ve tvaru dokonavém.

*„Juro , **não** lhe **toquei** , ou melhor, **toquei-lhe** para pegar nele no laboratório , sem o abrir , **escondi** - o sob a túnica e **fui** metê - lo na cela debaixo do enxergão. “*

*„Přisahám, že jsem se jí **nedotkl** (DV), vlastně **dotkl** (DV), když jsem ji v laboratoriu vzal, ale neotevřel jsem ji, **ukryl jsem** (DV) ji pod kutnou a v cele jsem ji **strčil** (DV) pod slamník. “*

*„Depois **desapareceu** entre os túmulos, e na manhã seguinte **soube** que aquele corpo, que tanto me tinha aterrado, estava já morto aos pés da rocha. “*

*„Pak **zmizel** (DV) mezi hroby a na druhý den ráno jsem se **dozvěděl** (DV), že tělo, které mě tak vyděsilo , leželo už tehdy mrtvé pod skálou. ”*

Sloveso „saber“, pokud je užito ve tvaru jednoduchého času minulého, má zpravidla dokonavý význam „dozvědět se“.

Někdy je v češtině k tomuto času ekvivalentem nedokonavé sloveso v minulém čase. K tomuto případu dochází, pokud je sloveso užito v jakkoli časově ohraničených situacích, tzv. sloves atelických, tedy sloves jako např. pracovat (trabalhar), zpívat (cantar), která ve svém významu vyjadřují určitý proces, který nemá žádné ohraničení nebo cíl, a mohou tudíž neustále pokračovat.

*„**Chorou** toda a manhã “*

*„**Plakala** (NV) pak celé dopoledne. “*

„E tantas vezes **ouviu** a frase , não só no correr do dia...”

„Tolikrát **slyšel** (NV) tu větu , a to nejen tehdy...”

„E foram apenas os monges da Hibernia que nos seus mosteiros **escreveram e leram , leram_e escreveram**, e iluminaram, e depois se lançaram em navicelas feitas de pele de animais e navegaram até estas terras e as evangelizaram como se fossem infiéis, compreendes?”

„Pouze hybernští mnichové ve svých klášterích **psali** (NV) a **četli** (NV), **četli** (NV) a **psali** (NV) a malovali a pak nasedli na své lodičky ze zvířecích kůží a dopluli až do těchto krajů a evangelizovali je, jakoby tu žili nevěřící, chápeš?”

„**Caminharam** esforçadamente todo o dia, até o anoitecer surgir, frio e prematuro.”

„Celý den **se ploužili** (NV) vpřed , až se snesl studený a časný večer.”

Nedokonavým tvarem je často také překládáno sloveso v „pretérito perfeito simples“, pokud stojí v záporu.

„O rapaz **não escreveu** contra os sacerdotes, **escreveu** contra os fariseus!”

„Chlapec **nepsal** (NV) proti duchovi nýbrž proti farizejům!”

„Varapau nunca **ouviu** dizer que saísse terno de reis em fazenda de cacau.”

„Varapau ještě nikdy neslyšel, že by Tři králové chodili po fazendách.”

Minulý čas složený (pretérito perfeito composto) se do češtiny většinou překládá minulým časem se slovesy jak v nedokonavém, tak i dokonavém tvaru v kombinaci s přítomným časem. Dochází k tomu tak, aby bylo dostatečně vyjádřeno, že děj probíhal v minulosti, probíhal až do přítomnosti a bude pravděpodobně probíhat i dále

v budoucnosti. Je také možné tento čas překládat pouhým přítomným časem doprovázeným adverbialními výrazy, jako jsou např. „pořád“, „v poslední době“, „poslední dobou“ atd.

„*E ainda **tenho ajudado** ,**tenho ajudado** muita gente ...*“

„**Pomáhám a pomohl jsem** (DV) už tolika lidem ... “

„*Ó Sebastião, um rapaz alto, que eu **tenho visto** todos estes dias entrar para casa do Jorge, é o Basílio de Brito, pois não é?*“

„*Sebastião, ten vysoký chlapec, kterého **jsem** ted' v poslední době **viděl** (NV) denně chodit do Jorgova domu, je ten Basílio de Brito?*

„***Tem andado** preguiçoso, ultimamente, e quando tiver andado um bocado e expulsado a preguiça sentirá menos o peso.*“

„*Poslední dobou **lenivěl** (NV) a líp se mu ta váha ponese, až shodí trochu své vlastní.*”

„***Tenho estado** muito só.*“

„***Byla jsem** (NV) pořád sama.*“

Dalším časem je tzv. imperfektum (pretérito imperfeito), které v případě, že plní funkci temporální, tak jeho ekvivalentem jsou v češtině zpravidla slovesa v minulém čase ve tvaru nedokonavém.

„*Também em algumas festas Rui **dizia** seus versos , **recebia** olhares das mocinhas que liam Delly e Ardei.*“

„*Také občas na slavnostech **deklamoval** (NV) své verše a sklízel (NV) za to obdivné pohledy mladých děvčat čtoucích Delly a Ardela.*“

„Maneca Dantas **olhava** para Horácio , **estudava** - lhe a fisionomia que tão bem **conhecia** e a encontrava igual àquela com que o coronel lhe aparecera , muitos anos antes , no dia em que descobrira a traição de Ester. “

Maneca Dantas **se díval** (NV) na Horácia a **zkoumal** (NV) tahy jeho obličej , které tak dobře **znal** (NV) ; zdálo se mu , že se tváří jako tenkrát před dávnými lety , když objevil zradu Estetinu.

Pokud se sloveso „saber“ ve tvaru imperfekta, tak se převážně překládá do češtiny nedokonavě „vědět“.

„Só Zizi é que **sabia**, ela e minha irmã Teresa. “

„Jenom Zizi to **věděla** (NV), ona a moje sestra Teresa. “

„Jesus compreendia, **sabia** da estima devotada por ela a Martim, queria-o como a um filho: o filho tão longo tempo esperado, o grande vazio de sua vida. “

„Jesus jí rozuměl, **věděl** (NV) o tom, jak má Martina ráda, miluje ho jako syna: syna, na něhož tak dlouho čekala, velkou prázdnotu svého života. “

Výjimečně se tento čas překládá dokonavým slovesem v minulém čase.

„Também êle estava intrigado e **recordava** nesse momento o gesto dramático de Joaquim e nos seus ouvidos ressoava, como um rerso trágico, aquela palavra solta na sala pelo chofer: “

„Začínalo mu svítat. **Vzpomněl si** (DV) v té chvíli na dramatický posunek Joaquimův a na jeho vzrušené gesto, když pronesl to jediné slovo: “

„Quando ela **encontrava** o amor, quando finalmente, após tantos anos duros de sofrimento, a vida lhe dava algo de bom, estava ela ligada pelos laços da gratidão a um homem a quem não amava mas ao qual devia respeito e amizade. “

*„Když **potkala** (DV) lásku, když konečně po tolika těžkých letech utrpení jí život dává něco dobrého, je připoutána svazkem vděčnosti k muži, kterého nemiluje, ale jemuž je povinna úctou a přátelstvím.“*

Také může být imperfektum překládáno pouhým časem přítomným. K tomu dochází zejména v případě souslednosti časové indikativní, pokud je ve větě hlavní sloveso v minulém čase, pro vyjádření současnosti k ději ve větě hlavní se také užívá tohoto času.

*„Mas Pepe havia elegido uma profissão e sabia que esta **exigia** dêle sacrifícios como aquele.“*

*„Věděl však , že povolání , které si zvolil , **vyžaduje** od něho oběti , jako třeba tuto.“*

*„Mas, naquele momento, já não sabíamos onde **estávamos** em relação ao torreão oriental.“*

*„Ale to jsme už nevěděli, kde **se nacházíme** vzhledem k výchozí věži.“*

Pokud plní imperfektum modální funkci, tak je do češtiny převážně přeloženo podmiňovacím způsobem, pořípadě jednoduchým časem přítomným.

*„O embrulho eu **queria encontrar** porque tem coisa de estimação ...“*

*„Balík **bych ráda našla**, protože je v něm něco, co mám ráda ...“*

*„Por isso mesmo seu amigo **queria** conquistar os mercados do interior.“*

*„Právě proto **chce** jeho přítel dobýt trhů ve vnitrozemí.“*

*„Eu só **queria era saber** o que me recorda o nome dêsse tal padrinho ...“*

*„**Rád bych jen věděl**, co mi připomíná jméno toho kmotra ...“*

Pro předminulý čas jednoduchý a předminulý čas složený (pretérito mais-que-perfeito simples, pretérito mais-que-perfeito composto) platí, že po zaniknutí předminulého času v češtině se začaly vyjadřovat minulým časem jak nedokonavých, tak i dokonavých sloves podle okolnosti k dané situaci, kterou popisují. Tato slovesa jsou často doprovázena lexikálními prostředky, jako jsou výrazy „už“, „poté co“, „předtím“ atd.

*„Chegou com ela, largou a mala , abriu a porta, foi aí que eu vi o número, nunca **tinha reparado** antes.“*

*Přišli spol , postavil kuf , otevřel dveře a právě přitom jsem zahlíd to číslo, nikdy **předtím jsem si ho nevšim**. “*

*„**Já tinha ouvido** falar de vosmicê , sua fama chegou na sua dianteira , só se falava do casamento de Martim. “*

*„**Už jsem** o vás **slyšel**, zprávy přišly dřív než vy, pořád se mluvilo jenom vo Martinově ženitbě.“*

*„Antes de sair mundo a fora consolando os aflitos **tivera** atelier de modista em Niterói.“*

*„Nežli odešla do světa poskytovat útěchu zarmouceným, **měla** v Niterói dámské krejčovství.“*

*„Por causa da fragilidade da sua saúde, **tivera** alguns anos antes que renunciar à carreira de cantora que a **levava** aos braços do seu actual marido.“*

*„Kvůli špatnému zdraví **musila** zanechat před několika lety pěvecké dráhy, která ji předtím **přivedla** do náruče jejímu dnešnímu muži.“*

Portugalština	čeština
Jednoduchý čas minulý (pretérito perfeito simples)	minulý čas, dokonavé sloveso (ojediněle nedokonavé sloveso)
Minulý čas složený (pretérito perfeito composto)	minulý čas + adverbiální doplnění (až dosud, již atd.) přítomný čas + adverbiální doplnění (již, stále, pořád atd.)
Imperfektum (pretérito imperfeito)	temporální význam: minulý čas, nedokonavé sloveso (ojediněle dokonavé sloveso) přítomný čas - souslednost časová indikativní modální význam: podmiňovací způsob (popřípadě přítomný čas)
Předminulý čas jednoduchý a předminulý čas složený (pretérito mais-que-perfeito simples, pretérito mais-que-perfeito composto)	minulý čas + adverbiální doplnění (předtím, už, poté co atd.)

Na úplný závěr je nutné podotknout, že si uvědomuji, že moji práci nelze brát jako úplný výčet všech možných příkladů a situací na použití portugalských minulých časů. Slouží čtenáři pouze k objasnění užití portugalských minulých časů a nalezení jejich nejběžnějších ekvivalentů do češtiny. Existují totiž také faktory, které velmi ovlivňují autora nebo mluvčího, a o kterých jsem se v této práci nezmínil, jako jsou samotný kontext, ve němž se daný zkoumaný jev vyskytuje, druh situace, úroveň vzdělanosti mluvčího, autora a také jeho zeměpisná poloha (např. brazilská nebo evropská varianta portugalštiny).

5. Resumo

Título: Problemas de tradução dos tempos portugueses do passado para o checo

Como o checo e o português pertencem a um grupo diferente de línguas (eslavas e românicas) diferenciam-se em muitos aspectos entre si. Um desses aspectos é a concepção do passado. Em português existem cinco tempos do pretérito, para exprimir o passado, ao contrário do que acontece no checo onde há só um tempo do pretérito. Isto cria problemas a qualquer falante nativo do checo que queira aprender a falar bem português. O objectivo do meu trabalho foi, então, encontrar todas as situações em que se usam todos os tempos do pretérito em português e, ao mesmo tempo, descobrir quais são as formas verbais correspondentes na língua checa de forma a facilitar o estudo a qualquer pessoa que queira ocupar-se desta língua românica. A opção da forma verbal respectiva está muito ligada às categorias verbais, nomeadamente ao tempo e ao aspecto. Por isso, na primeira parte teórica do meu trabalho há uma definição dos termos básicos em ambas as duas línguas observadas com os quais se trabalha como verbo, tempo e aspecto verbal. Na categoria verbal do aspecto encontram-se já traços diversos entre ambas as línguas.

Em checo, o aspecto verbal é considerado uma categoria linguística gramatical. Os verbos com a mesma raiz e significado dividem-se em verbos perfectivos e imperfectivos, enquanto em português o aspecto se considera mais uma categoria léxico-gramatical. Por vezes nas gramáticas portuguesas não se fala sequer do termo „aspecto“ mas apenas de termos como „oposição aspectual“ ou „valores aspectuais“.

Na segunda parte teórica apresento a lista do uso básico de todos os tempos do pretérito em português juntamente com as formas correspondentes em checo acompanhadas também por breves comentários e conclusões primárias. Os tempos apresentados são o pretérito perfeito simples, o pretérito perfeito composto, o pretérito imperfeito, o pretérito mais-que-perfeito simples e, finalmente, o pretérito mais-que-perfeito composto.

Na terceira parte encontram-se exemplos da literatura lusófona extraídos do corpus Intercorp e traduzidos para checo. Estas frases confirmam quer as conclusões primárias tiradas na segunda parte, quer as excepções ou casos especiais que surgem com o uso de certas formas verbais incluindo comentários. Segundo os exemplos podemos chegar às seguintes conclusões:

O pretérito perfeito simples é geralmente traduzido para o checo recorrendo a verbos perfectivos; o pretérito imperfeito é traduzido por verbos imperfectivos, mas com excepções; o pretérito perfeito composto traduz-se, na maioria dos casos, pelo presente do indicativo (eventualmente pelo pretérito) acompanhados por adverbiais e o pretérito mais-que-perfeito simples e composto expressam-se pelo pretérito com adverbiais temporais.

Tenho presente que estas conclusões não podem servir como regra universal. Neste trabalho só queria mostrar quais são as formas mais frequentes da expressão dos tempos portugueses do passado em checo. Há vários factores que influenciam muito o próprio falante ou autor tais como contexto, situação, nível da educação, situação geográfica etc.

6. Abstract

In my thesis entitled „The problems of translation of the portuguese Past Tenses into the Czech“ I tried to explain the complexness of Portuguese past tenses for the Czech native speaker and find their Czech equivalents in order to make easier the study for everyone, who wants to start to study portuguese language more detailed. The option of the verbal form is very connected to the verb categories, especially to the category of time and aspect. So first of all, in the first part of theoretical part I tried to explain the definition of the basic terms of the both examined languages which are verb, time and aspect. In the category of aspect I have already found some divergences between Czech and Portuguese language.

The Czech verbs ,with the same meaning and roots, are divided into two groups of verbs: perfective or imperfective verbs, whereas in portuguese the category of aspect is considered more like lexical category and sometimes even grammar books do not speak about aspect, but only about aspectual opositions.

In the second part of my theoretical part I introduce all the situations, with the translations into the Czech, where all the Portuguese past tenses can be used and also accompanied by short commentaries and primary conclusions.

In the third part there are examples of Portuguese speaking literature taken from the corpus Intercorp which are again accompanied by Czech translations. These examples either confirm or not primary conclusions.

I realize that the conclusions I made cannot be used as a general rule. In this work I only wanted to point out which are the most usual translations into the Czech of all the Portuguese past tenses. There are many factors which can influence the speaker or the author like for example context, situation, level of education and geographical situation.

7. Použitá literatura

ČESKÁ MLUVNICE, Havránek Bohuslav a Jedlička Alois, Vydavatelství: Státní pedagogické nakladatelství, 1960 a 1981

ČEŠTINA A OBECNÝ JAZYKOZPYT, Mathesius Vilém, vydáno jako soubor statí, Praha 1947

SLOVESNÝ VID V ČEŠTINĚ, Kopecký František, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1962

K PROBLEMATICE MINULÝCH ČASŮ V PORTUGALŠTINĚ A VE ŠPANĚLŠTINĚ: kontrastivní studie na příkladu vybraného díla (diplomová práce), Alžběta Weissová, Praha 2009

PŘÍRUČNÍ MLUVNICE ČEŠTINY, prof. dr. Miroslav Grepl, CSc., dr. Zdeňka Hladká, prof. Dr. Milan Jelínek, CSc., doc. dr. Petr Karlík, CSc., doc. dr. Marie Krčmová, CSc., dr. Marek Nekula, doc. dr. Zdenka Rusínová, CSc., prof. dr. Dušan Šlosar, CSc., Nakladatelství Lidové noviny, 1995

PROSTŘEDKY VYJADŘOVÁNÍ PORTUGALSKÝCH MINULÝCH ČASŮ V ANGLIČTINĚ A ČEŠTINĚ (diplomová práce), Markéta Burešová, Praha 1988

MODERNA GRAMÁTICA PORTUGUESA, Evanildo Bechara, Vydavatelství Companhia editora nacional jako 34. vydání, São Paulo 1992

Breve GRAMÁTICA DO PORTUGUÊS CONTEMPORÂNEO, Cunha Celso a Cintra Lindley, Vydavatelství Edições João Sád a Costa jako 18. vydání, Lisabon 2006

GRAMÁTICA DA LÍNGUA PORTUGUESA, Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte a Isabel Hub Faria, Vydavatelství Caminho, SA jako 4. vydání, Lisabon 1989

VÝVOJ MODOTEMPORÁLNÍCH PARADIGMAT U PORTUGALSKÉHO VERBA FINITA Z DIACHRONNÍHO HLEDISKA (doktorská dizertační práce), Jan Hricsina, Praha 2006

STRUČNÁ MLUVNICE PORTUGALŠTINY, Zdeněk Hampl, Vydavatelství Academia, nakladatelství Československé akademie věd, I. vydání, Praha 1972

PRETÉRITO PERFEITO SIMPLES / PRETÉRITO PERFEITO COMPOSTO: uma oposição aspectual e temporal, Henriqueta Costa Campos, vydala Faculdade de Ciências Sociais e Humanas na Universidade Nova, Lisabon

A SINTAXE DO VERBO E OS TEMPOS DO PASSADO EM PORTUGUÊS, Ataliba T. de Castilho, Vydavatelství Alfa, Faculdade de Filosofia Ciências e Letras de Marília, Departamento de Letras, březen 1966

GRAMÁTICA DA LÍNGUA PORTUGUESA, Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte, Isabel Hub Faria a dále Sónia Frota, Gabriela Matos, Fátima Oliveira, Marima Vigário a Alina Villalva, Vydavatelství Caminho, SA jako 6. vydání, Lisabon 2003

Další internetové zdroje:

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Čas_\(mluvnice\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Čas_(mluvnice))

http://cs.wikipedia.org/wiki/Čas#.C4.8Cas_jako_fyzik.C3.A1ln.C3.AD_veli.C4.8Dina

Paralelní korpus INTERCORP:

<http://www.korpus.cz/intercorp/>

